Yerelde Arkeoloji

Türkiye'de Toplum ve Arkeoloji İlişkisi
Arkeolojinin Sosyal ve Ekonomik Katkıları

SARAT
TÜRKİYE'NİN
ARKEOLOJİK
VARLIKLARININ
KORUNMASI

saratprojesi.com
biaa.ac.uk

Türkiye'nin Arkeolojik Varlıklarının Korunması
(SARAT: Safeguarding Archaeological Assets of Turkey) projesi
Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü başkanlığında
Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
(ANAMED) ve Uluslararası Müzeler Birliği İngiltere Şubesi
(ICOM UK) ile ortaklaşa hayata geçirildi.

Proje, arkeolojik varlıkları hem doğal hem de insan kaynaklı tehditlere karşı korumanın sadece uzmanların ve kurumların çabalarıyla değil, toplumsal farkındalığın artırılması ve kitlesel bir anlayış değişimiyle mümkün olabileceği fikriyle ortaya çıktı. Bu doğrultuda, Türkiye'de toplumun arkeolojik varlıklara yönelik farkındalığını yükseltmek ve arkeolojiyle ilgili meslek gruplarında kapasite artırmak için profesyonellerden yöneticilere, medyadan koleksiyonculara uzanan geniş bir yelpazede çalışmalar tasarlandı.

Bu farklı gruplara ulaşabilmek için her biri diğeri ile bağlantılı dört farklı program hazırlandı.

Arkeolojik Varlıkların Korunması ve Kurtarılması Online Sertifika Programı

SARAT'ın proje ortaklarından Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırmaları Merkezi (ANAMED) ve Koç Üniversitesi ile Türkiye'nin kültürel miras alanında ilk online eğitimi hayata geçirildi. Ücretsiz ve Türkçe olarak sunulan bu program, mesleki kapasiteyi artırma misyonuyla tasarlandı. Dijital çağın sunduğu imkanlardan yola çıkarak hazırlanan eğitim, alanında deneyimli isimlerin verdiği video dersler, ders konusuyla ilgili filmler, uzmanlarla söyleşiler, geniş çaplı bir kaynakça ve olası senaryolara karşı interaktif uygulamalardan oluşmakta.

Gazetecilerle Arkeoloji Haberciliği Atölyeleri

Bu atölyeler toplumun arkeoloji ile ilgili bilgi edinmesinde en önemli aktörlerden birinin medya olduğu gerçeğinden yola çıkarak hazırlandı. Arkeoloji haberlerinde niteliği artırmak için bu alanda çalışan gazetecilere yönelik olarak tasarlanan atölyeler, özellikle kaçakçılık ve yasadışı definecilikle mücadele için topluma ulaşma, arkeolojinin değer ve algısını düzgün bir zemine oturtma konularına yoğunlaşmakta.

Arkeolojik Eser Koleksiyoncularıyla Görüşmeler

Arkeolojik varlıkların korunması çerçevesi içerisinde önem verilmesi gereken bir diğer grup ise arkeolojik eser koleksiyoncuları olarak tanımlandı. Bu grup ile temas edebilmek ve arkeolojik varlıkların korunmasında bilimsel değer ve bütünlüğün önemini vurgulamak üzere Türkiye'de kayıtlı arkeolojik eser koleksiyoncularıyla karşılıklı görüşmeler gerçekleştirilmekte.

Toplumun Arkeolojiyle İlişkisi Üzerine Kamuoyu Araştırması

Türkiye'de toplumun arkeolojiyle ne ölçüde, hangi yaklaşımlar, hangi değerlerle bağ kurduğunun anlaşılması için ilk kez ülke çapında ve yüz yüze bir kamuoyu araştırması yapıldı. Kitapçığın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak sunulacak bu çalışma "Yerelde Arkeoloji" toplantılarının ana çatısını oluşturmakta.

Bu araştırmadan elde edilen verilerin ve yapılacak değerlendirmelerin, konuyla ilgili kurumlar, karar vericiler, yerel yöneticiler, akademisyenler ve profesyonellerle paylaşılmasıyla, arkeolojik mirasın korunması için atılacak somut adımlarda yön verici olması ve toplumun gerçekleriyle koruma hedefleri arasında köprü kurması amaçlanmakta.

Bu kitapçıkta, 'Yerelde Arkeoloji Toplantıları' kapsamında tartışmaya açılan konular derlendi. Kitapçığın içeriği, kamuoyu araştırmasının özet sonuçları, arkeolojik varlıkların sosyal ve ekonomik katkılarını konu edinen örneklerin bir kısmı ve bu konulara dair kaynaklardan oluşuyor.

Türkiye'de Toplum ve Arkeoloji İlişkisini Anlamak Üzerine...

SARAT Projesi kapsamında Türkiye'de toplumun arkeolojiyle ilişkisi üzerine ülke çapında ilk kamuoyu araştırması yapıldı.

Arkeolojik varlıklara yaklaşımın ve arkeoloji algısının anlaşılmasına dair yapılan bu anket çalışması ile kamuoyunda mevcut olduğunu varsaydığımız bazı tutum ve yargıların niceliksel bir tabana oturtulması amaçlandı. Araştırma, öncelikle toplum ile arkeoloji arasında hali hazırda var olan çok katmanlı ilişkinin anlaşılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Ortaya çıkan bulgular ışığında bu ilişkinin olumlu yönde geliştirilmesi için düşünce üretmek, strateji tasarlamak ve elle tutulur öneriler sunmak mümkün olacaktır.

Araştırma, Türkiye, İstanbul, Antalya ve Güneydoğu örneklemleri olmak üzere Türkiye genelinde toplam 29 ilin 103 ilçesinde 3601 kişiyle hanelere gidilerek, 18 yaş ve üstündeki kişilerle yüz yüze görüşülerek gerçekleştirildi.

65 soruluk anket, demografik unsurların ardından arkeolojik varlıklar ile ilgili sorulara yoğunlaşır ve üç bölümden oluşur. İlk bölüm, "arkeoloji anlayışı" arkeoloji ile ilgili bilgi düzeyi, arkeolojik varlıklara verilen değer ve anlamları ölçen sorular içerir. İkinci bölüm, "arkeolojik varlıklar ve geçmiş ile ilişki düzeyi" ilgi, deneyim ve yorumlamaları konu alır. Son kategori olan "arkeolojik varlıklara genel yaklaşımlar" ise daha soyut tanımlamaları sorgular; fikirler, yargılar ve değerlendirmeler olarak alt başlıklara ayrılır.

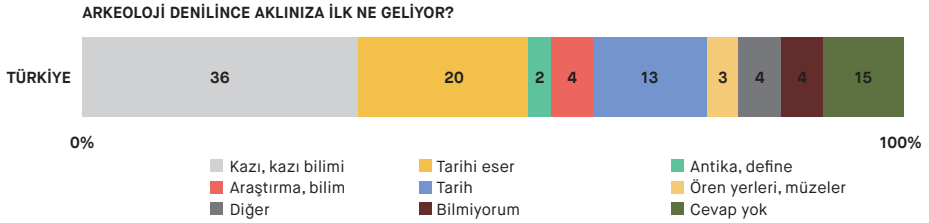

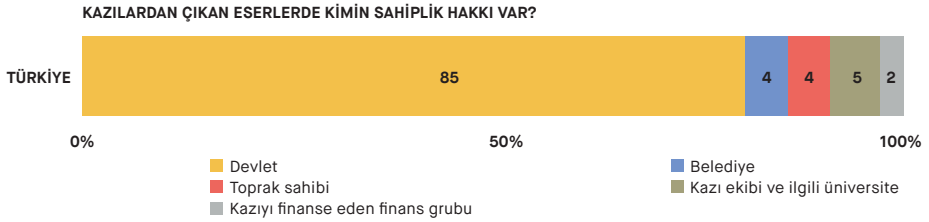

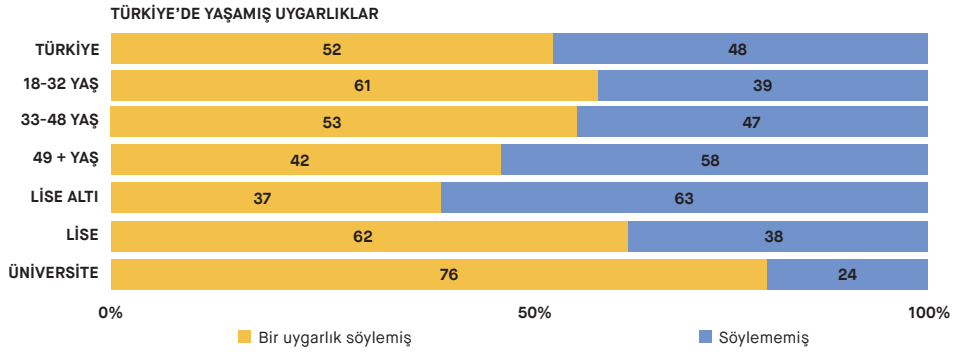

CEVAPSIZ	ETİLER	OSMANLILAR	LİDYALILAR	BİZANSLILAR	SÜMERLER	SELÇUKLULAR	DİĞER
%47,7	%12,8	%9,2	%4,7	%4,3	%4	%4	%10,9

— Arkeoloji Anlayışı: Bilgi düzeyi, arkeolojik varlıklara verilen değer ve anlamlar

Araştırma kapsamında görüşülen kişilere arkeoloji algılarını ve bakış açılarını anlamaya yönelik seçenekli ve açık uçlu bazı sorular yöneltildi. "Arkeoloji kelimesini duyduğunuzda aklınıza ilk ne geliyor?" sorusuna gelen yanıtlar kendi aralarında gruplandığında şu sonuç ortaya çıktı: Türkiye genelinde görüşülenlerin yüzde 36'sı arkeoloji denilince akıllarına ilk gelenin kazıya ilişkin şeyler, yüzde 20'si tarihi eser ve yüzde 13'ü de tarihle ilişkili şeyler olduğunu söyledi. Bunun yanı sıra yüzde 4'ü araştırma ve bilim, yüzde 3'ü ören yeri ve müzeler, yüzde 2'si de antika ve define ile ilişkilendirdi. Bir fikri olmadığını söyleyenlerin oranı yüzde 4 ve yanıt vermeyenlerin oranı ise yüzde 15tir.

Arkeolojik kazılarda çıkan eski eser ve kalıntılardaki sahiplik hakkının devlete ait olduğu fikri yaygın olarak benimseniyor. Görüşülenlerin yüzde 85'i sahiplik hakkının devlete ait olduğunu söylerken yüzde 5'i kazı ekibi, yüzde 4'ü toprak sahibi, yüzde 2'si kazıyı finanse eden grup ve yüzde 4'ü de belediye yanıtını vermiş.

"Türkiye'de yaşamış eski uygarlıklardan hangilerini biliyorsunuz?" şeklinde açık uçlu olarak sorulduğunda her 2 kişiden 1'i en az bir uygarlık ismi söylerken geri kalanlar ya bilmediklerini söyledi ya da herhangi bir yanıt vermedi.

Türkiye'de yaşayan eski uygarlıklardan en az birini söyleme oranlarında yaşın ve eğitim durumunun etkisi olduğu görülmekte. Bu konuda en çok fikir sahibi olanlar gençler ve üniversite mezunları. Yaş gençleştikçe ve eğitim seviyesi arttıkça bir uygarlık söyleme oranı artıyor. Her 4 üniversite mezunundan yaklaşık 3'ü bir uygarlık adı söylemiş. Açık uçlu sorulan bu soruya verilen cevaplar gruplandığında ilk sırayı %13 ile Etiler almakta. Sonrasında öne çıkan sonuçlar, %9 Osmanlılar, %5 Lidyalılar, %4 Bizanslılar, %4 Sümerler, %4 Selçuklular olmuştur.

Türkiye genelinde arkeolojik kalıntılar en çok manevi değerleriyle benimseniyor. Görüşülenlerin tercihlerine/cevaplarına göre arkeolojik kalıntılara yüzde 60 manevi, yüzde 50 sanatsal, yüzde 47 bilimsel ve yüzde 32 ekonomik değer veriliyor.

Araştırmada 10 farklı müze ve arkeolojik alan sıralanarak katılımcılara hangilerini bildikleri soruldu. Yanıtlar şu şekilde sıralandı:

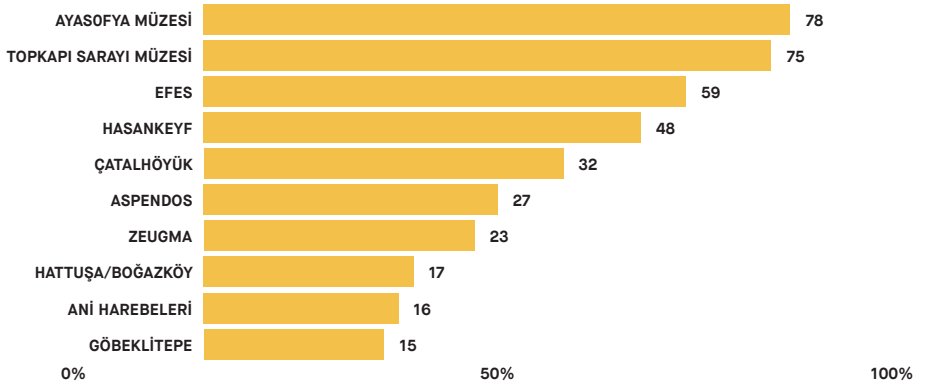

MANEVİ	SANATSAL	BİLİMSEL	EKONOMİK	POLİTİK	HOBİ	DEĞERİ YOK	DİĞER
%59,8	%50,3	%46,8	%31,7	%15,9	%10,9	%2,9	%2,6

— Arkeolojik varlıklar ve geçmişle ilişki düzeyi: İlgi, deneyim ve yorumlamalar

Araştırmada görüşülen kişilerin arkeolojiye olan ilgilerini ölçmek için, kendi ve insanlığın geçmişini anlamaya çalışma, kültürel miras, arkeoloji ile ilgili bilgi edinme, arkeolojik alanları ziyaret etme deneyimi gibi çeşitli konularda sorular yöneltildi.

Görüşülenlere yaşadıkları yerin yakınlarında arkeolojik alan, ören yeri bulunup bulunmadığı sorulduğunda yüzde 30'u 'evet' ve yüzde 70'i 'hayır' olarak yanıtladı. Evet yanıtını verenlerin yalnızca yüzde 27'si bu arkeolojik alan ya da ören yerinin adını söyledi ve bunların ise ancak yüzde 54'ü bu yerleri ziyaret ettiğini dile getirdi.

'Bugünkü Türkiye'yi hangi uygarlık meydana getirmiştir?' sorusuna, sunulan seçenekler arasında, en çok "binlerce yıldır yaşamış tüm medeniyetler" yanıtı alındı. Görüşülenlerin yüzde 46'sı 'binlerce yıldır yaşamış tüm medeniyetler,' yüzde 28'i 'Selçuklu ve Osmanlılar,' yüzde 16'sı 'Türkler' ve yüzde 10'u 'Müslümanlar' yanıtını verdi.

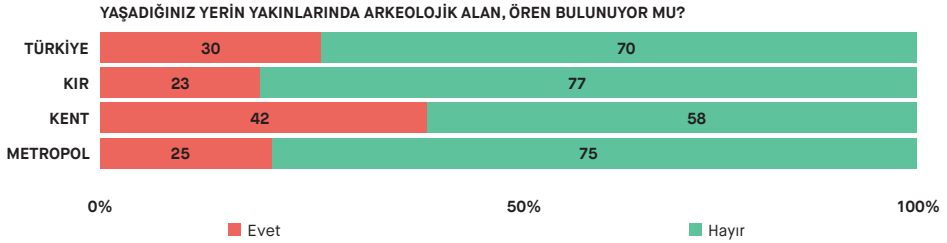

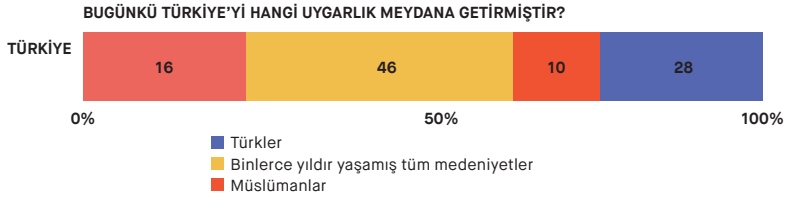

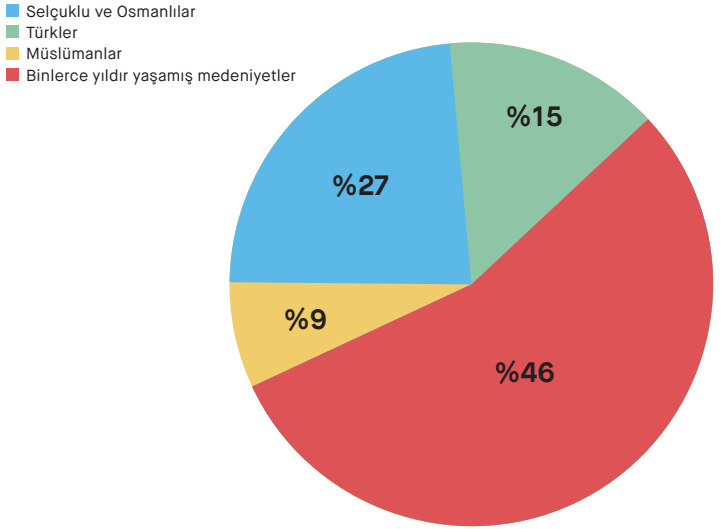

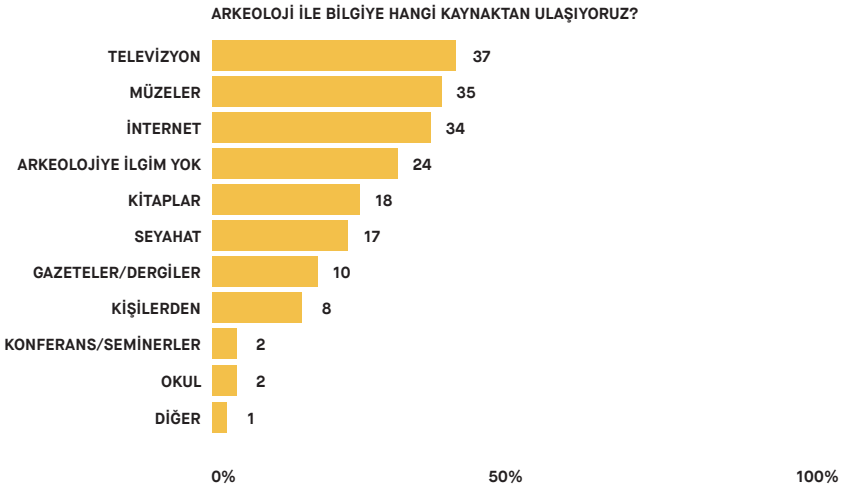

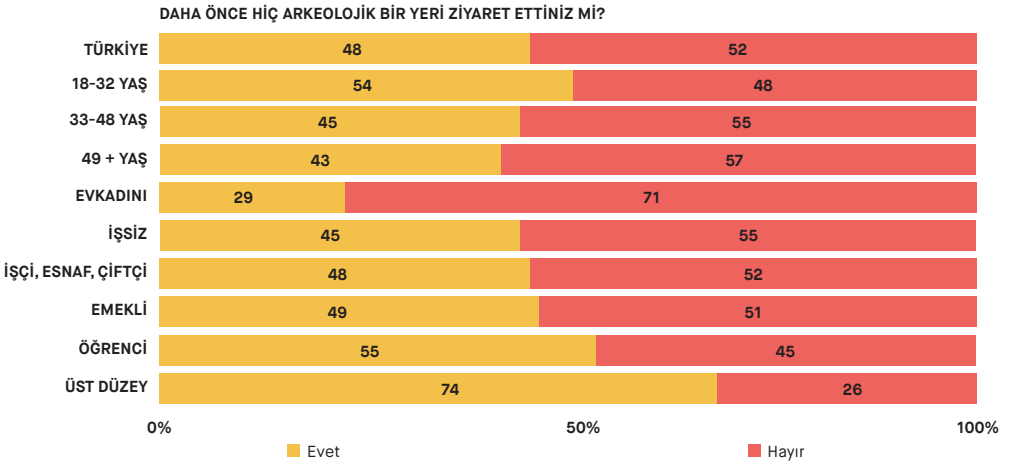

İnsanlığın geçmişini anlamaya olan ilgilerini 1 (hiç ilgili değilim) ila 10 (çok ilgiliyim) arasında değerlendirmeleri istendi ve bu değerlere ilişkin yanıtlar 3 aralıkta gruplandı. Buna göre Türkiye örnekleminin ancak yüzde 29'u geçmişi anlamaya ilgi duyuyor. Bunun yanı sıra ilgi düzeylerinde eğitim durumu ve hayat tarzlarının etkisinden bahsetmek mümkün. Türkiye örneklemi genelinde ilgisizlerin oranı yüzde 34 iken, eğitim seviyesi lise altı olanların yüzde 49'u konuya ilgisiz. Türkiye genelinde ilgililerin oranı yüzde 29 iken üniversite mezunlarının yüzde 52'si insanlığın geçmişini anlamaya ilgi duyuyor.

Görüşülenlerin yüzde 26'sı doğrudan insanlığın geçmişini anlamakla ilgilenmediklerini belirtirken ilgilenenlerin en çok söylediği sebepler arasında sırasıyla 'atalarını öğrenmek,' 'eski insanların nasıl yaşadığını öğrenmek' ve 'tarihle ilgili olması' yer alıyor.

Arkeoloji ile ilgili bilgiye en çok televizyon, müzeler ve internetten ulaşılıyor. Televizyon yüzde 37, müzeler yüzde 35, internet yüzde 34 olmak üzere oldukça benzer oranlarda en çok kullanılan kaynaklarken yüzde 18'i kitapları ve yüzde 17'si de seyahati kaynak olarak kullanıyor. En az kullanılan bilgi kaynağı ise yüzde 2 cevap oranıyla okullar.

Gündelik hayattaki arkeoloji pratiklerini değerlendirmek için ilk önce bir arkeolojik alanı ziyaret edip etmediklerine bakıldı. Türkiye örneklemindekilerin yüzde 48'i yani neredeyse her 2 kişiden 1'i daha önce bir arkeolojik alanı ziyaret etmiş.

Bu soruya cevap verenlerin çalışma durumuna bakıldığında arkeolojik bir yeri en az ziyaret eden kümenin ev kadınları olduğu görülmekte. Türkiye örnekleminde her 100 kişiden 48'i arkeolojik bir yeri ziyaret etmişken, bu oran ev kadınlarında yüzde 29'a düşüyor. En çok ziyaret eden gruplar ise öğrenciler ve üst düzey çalışanlar.

Daha önce herhangi bir arkeolojik alanı ziyaret etmemiş olanlar Türkiye örnekleminin yüzde 52'sini oluşturuyor. Henüz arkeolojik bir alanı ziyaret etmemiş bu kişiler arasında her 5 kişiden 3'ü imkanı olsa arkeolojik alan ziyaret etmek isteyeceğini söylüyor. Her 5 kişiden 1'i gitmeyi düşünüyor ve yine her 5 kişiden 1'i de gitmeyi düşünmüyor.

Her 2 kişiden 1'inin kendi ya da yakınlarının çocukları okul aracılığıyla müze veya arkeolojik alan ziyaret etmiş. Görüşülenlere Müzekartları olup olmadığı sorulduğunda yalnızca yüzde 12'sinden evet yanıtı alındı.

Arkeoloji ile ilişki yalnızca ziyaret etmek veya yakınında yaşamak şeklinde kurulmuyor. Arkeolojik dolguya ve kalıntılara büyük zarar veren kaçak kazılar bu ilişkinin bir diğer biçimi olabilmekte. Bu konu 'yakın çevrenizden define bulan birileri oldu mu?' diye sorulduğunda görüşülenlerin

yüzde 7'si evet cevabını verdi. Bununla birlikte her 4 kişiden 3'ü kaçak kazı yapıldığını görünce polis ya da jandarmayı arayacağını söylüyor. Hiçbir şey yapmayacağını söyleyenlerin oranı ise yüzde 12.

— Arkeolojik varlıklara genel yaklaşımlar: Fikirler, yargılar ve değerlendirmeler

Bu bölümdeki sorular arkeoloji ile ilgili genel yargıları ölçmek için soruldu. Görüşülenlerin arkeolojiye bakış açılarını anlayabilmek için bir dizi yargı cümlesi sıralanarak bu yargıları 'kesinlikle yanlış' ve 'kesinlikle doğru' arasında değişen 5'li bir ölçekte değerlendirmeleri istendi. Bu bölümden çıkan bazı bulgular aşağıdaki gibidir:

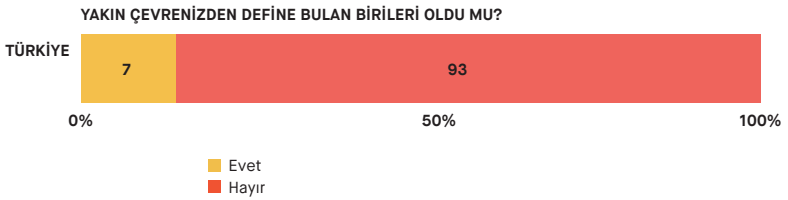

Toplumun %89'u Türkiye'den yurtdışına kaçırılmış eski eserlerin geri getirilmesi gerektiğini düşünüyor.

Türkiye'de geçmiş uygarlıklardan kalan kalıntıları kendi kültürümün bir parçasparçası olarak görüyorum diyenlerin oranı %82.

Defineciliğin suç olduğu ve önlenmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %80.

Görüşülen kişilerin %67'si Türkiye'de eski eserlerin yeterince korunmadığını düşünüyor.

Arkeoloji bilimi turizme hizmet etmelidir diyenlerin oranı %76.

Yol ve baraj yapımı için tarihi eserlerin feda edilebileceğini düşünenlerin oranı %14.

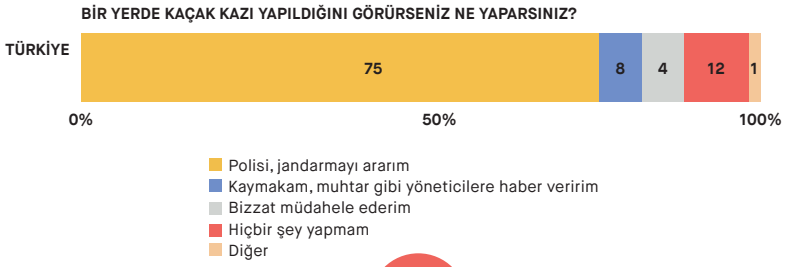

Yaşadığı yerin yakınlarında arkeolojik kazı yapılmasını istemeyenlerin oranı %33.

Sonuç olarak, arkeoloji toplumun tanıdığı ve temas ettiği bir kavram olmasına rağmen, bilgi seviyesinin (geçmiş medeniyetler, tarihi/arkeolojik alanlar) düşük olduğu ortada. Öte yandan, arkeolojik varlıklara değer veriliyor ve oldukça çarpıcı sayıda insan bu değerleri manevi, sanatsal, bilimsel olarak sıralıyor.

Arkeolojik varlıklardan elde edilecek sosyal ve ekonomik katkılar, arkeolojinin günümüzde hayatın daha da içinde yer almasını, dolayısıyla daha çok sevilmesi ve takdir edilmesini de sağlayacaktır.

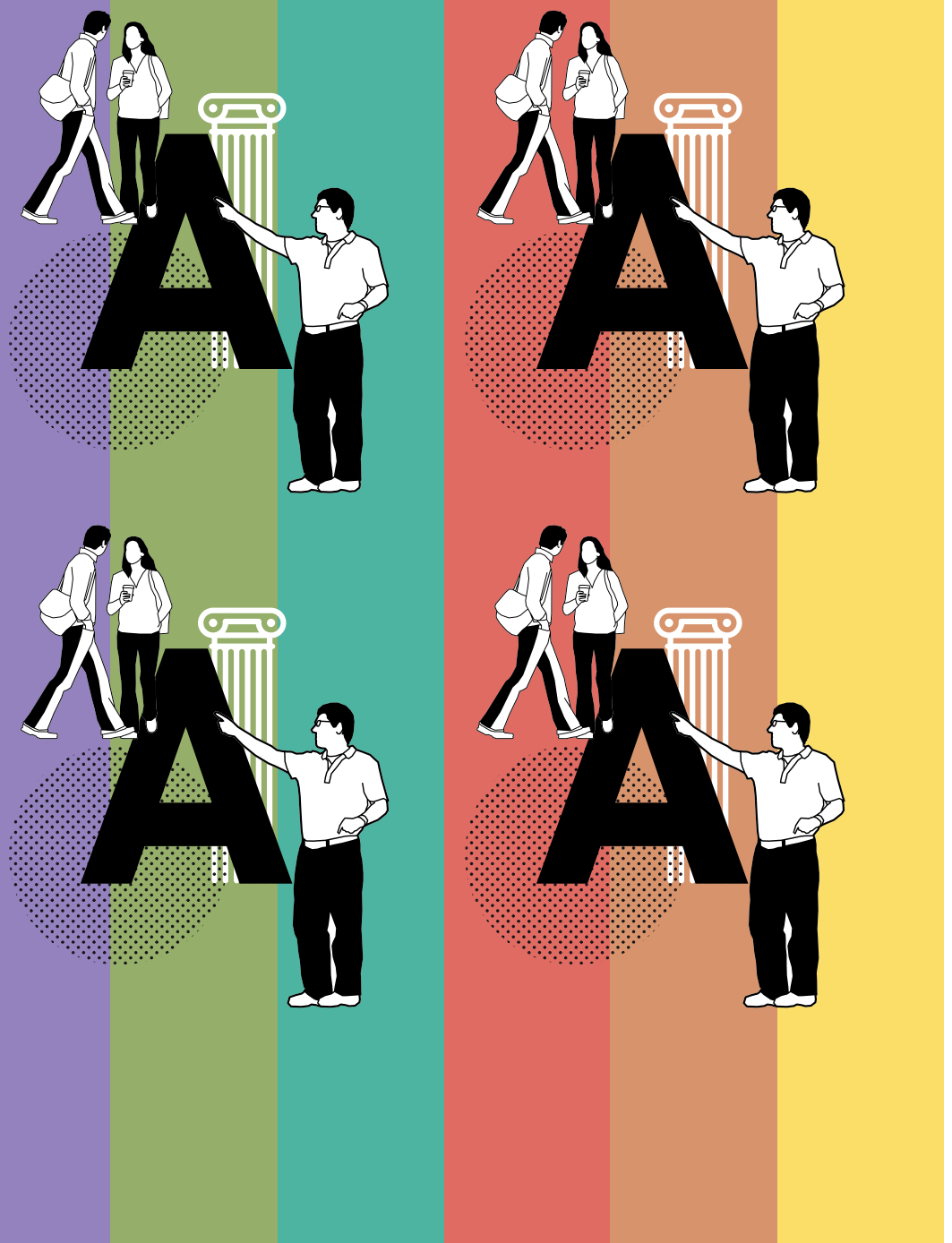

Arkeolojik Varlıkların Yerele Katkıları

Ülkemizde olduğu gibi dünyanın birçok yerinde farklı insan toplulukları arkeolojik alanlara yakın yerlerde, hatta arkeolojik kalıntılarla iç içe yaşamaktadır. Buna karşın, bu alanlarla ilgili çalışmaların, kazıların dışında tutulmuş ya da daha çok iş gücü olarak yer almışlardır. Bu yaklaşım, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, özellikle de kırsal ve düşük gelirli bölgelerdeki arkeolojik alanlarda kazılar yürüten arkeologların bölgede yaşayan yerel halkın sosyoekonomik ya da politik sorunlarına tanık olmalarıyla değişmeye başladı. Bu tanıklıklar sonucunda birçok arkeolog bir tür (etik) sorumluluk hissiyle daha yaygın bir biçimde arkeolojik ve kültürel varlıkları "kullanarak" yerel sorunlara çareler bulmanın yollarını aramaya başladılar.

Örneğin, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Kızılderili yerlilerin ve Avusturalya'daki Aborijin yerlilerinin yaşadıkları alanlarda kazılar ya da koruma çalışmaları yürüten arkeologlar, bu halkların geçirmiş oldukları zorlu tarihsel süreçten dolayı kültürel ve politik haklarını gözetme konusuna hassasiyetle yaklaşıyorlar. Öte yandan dünyadaki arkeolojik alanların önemli bir bölümü gelişmekte olan (düşük/orta gelirli) ülkelerin kırsal bölgelerinde bulunuyor. Bu bölgelerde yaşayanlar, tıpkı ülkemizde olduğu gibi, arkeolojik alanların/kalıntıların çok yakınında, hatta kimi durumlarda bu kalıntılarla iç içe yaşıyorlar. Son yıllarda, bu bölgelerde kazılar ya da kültürel miras projeleri yürüten birçok arkeolog ya da kültürel miras profesyoneli, buralarda yaşayan halkların bölgedeki arkeolojik ve kültürel varlıklar üzerinde hak sahibi olduklarını vurgulamaya başladılar. Bilimsel çalışma ya da bölgenin turizme kazandırılması yoluyla bu alanlardan çıkar elde edilmesi mümkün olduğundan bu uzmanlar kendilerini yöre halklarına karşı "borçlu" hissederek onların sosyoekonomik gelişimlerine yönelik bir şeyler yapılması gerektiğini savunuyorlar. Benzer çalışmaların yürütülmesinin bir başka nedeni de bu insanların sahip oldukları arkeolojik ve kültürel miras konusunda bilinçlenmelerinin ve bu mirastan sosyal ve ekonomik yarar elde etmelerinin etkisiyle kültür varlıklarına daha fazla sahip çıkmalarının sağlanması.

Bazı arkeologlar da yöre halklarının sahip olduğu geleneksel bilginin arkeolojik kazı sırasında elde edilen bilimsel bilgileri tamamlayıcı özellikte olduğunu düşünüyor ve kazı alanlarına yakın yerlerde yaşayan insanlarla etnografik ve deneysel çalışmalar yürütüyorlar. Bu kitapçıkta yer alan Girit örneğindeki gibi, etnografik çalışmalar, bir yerin kültürel dokusuna dair daha kapsamlı bir resmi ortaya çıkarabilmesi, bunun da yerelde bir tür övünç kaynağı olması nedeniyle tercih ediliyor.

Bu gibi nedenlerden dolayı yöre halklarının arkeolojik alanların geliştirilmesi (yani korunması, yönetilmesi, yorumlanması ve sunulması) çalışmalarına farklı biçimlerde katılımı gitgide daha fazla gündeme gelmeye başladı. Dünyanın dört bir yanında, birçoğu arkeologlar liderliğinde, farklı, küçük ve büyük ölçekli projeler uygulanmaya başlandı. Örneğin, UNESCO Dünya Miras Alanları gibi küresel çapta öneme sahip konularda çalışan arkeologlar bu alanlara yönelik kalkınma programlarının başlatılmasına önayak oldular. Bu tür çalışmaların öneminin benimsenmesi sonucunda 2012 yılında, 1972 UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi'nin 40. yılı kutlamaları "Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Gelişme: Yerel Toplulukların Rolü" başlığı ile gerçekleştirildi ve bu konuda yerelde yapılan başarılı çalışmalar yayımlandı. O tarihlerden bu yana Dünya Miras Alanları yakınlarında yaşayanların sosyoekonomik gelişimi artık önemle üzerinde durulan, pek çok ulus-devletin kendi alanları için çeşitli çalışmalar yürüttüğü bir konu haline geldi.

Son zamanlarda arkeolojik ve kültürel varlıkları baz alan yerel kalkınma projelerinin yürütülmesi için finansal, teknik ve pazarlama kaynakları desteği sunabilen uluslararası sivil toplum örgütleri de kuruldu. Bu tür projelerden elde edilen deneyimler, küçük ölçekli projelerdeki başarı oranının daha yüksek olduğunu gösterdi. Bu çalışmalarda temel amaç, bölge halkının katılım yoluyla farklı sosyoekonomik yararlar elde etmesi, böylece alanın daha başarılı bir biçimde yönetilmesi ve dolayısıyla daha etkili bir korumanın sağlanması. Bu yararlar, bir projede uygulanan yaklaşıma bağlı olarak çeşitlenebiliyor. Bu kitapçıkta vereceğimiz örneklerden de anlaşılabileceği gibi, yerelde katkılar sadece artan turizme bağlı olarak ya da bir kazıda çalışarak edinilen gelirlerle sınırlı değil. Yerel arkeolojik ve kültürel mirasla ilgili bilgi ve kavrayışı geliştirme, bunları yorumlayarak olası ziyaretçilere sunma, somut olmayan kültürel miras ögelerini geliştirerek daha çekici hale getirme, hatta yok olmakta olan bir somut olmayan kültürel miras ögesini kurtarma olanakları da bu katkılara örnektir.

Koruma ve yerel sosyoekonomik gelişmeyi amaçlayan çalışmalarda halkın ve diğer yerel paydaşların katılımı üzerinde uluslararası boyutta önemle duruluyor. Başta UNESCO olmak üzere, koruma konusunda ulus-devletleri yönlendirici güce sahip uluslararası kurumlar, özellikle yerel yönetimlerin katılımcı yaklaşımları uygulamaları yönünde bilinçlendirme çabalarını sürdürüyorlar. Bu çerçevede UNESCO, katılımın önemini sadece alanların geliştirilmesi ve yönetimiyle sınırlı tutmayarak, Dünya Miras Listesi'ne adaylık başvuru dosyasının hazırlanması sürecinde tüm paydaşların katılımının son derece önemli olduğunu vurguluyor. Böylelikle tüm miras değerlerinin, ayrıca koruma ve yönetimle ilgili tüm konuların dikkate alınması sağlanıyor. Bundan başka, 2005 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilerek yürürlüğe koyulan "Toplum için Kültürel Mirasın Değeri" başlıklı Faro Anlaşması da kültürel mirasın toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerine olumlu etkisine vurgu yapıyor. Anlaşmaya göre tarihi yerler, anıtlar, yapılar ve objeler tek başlarına önemli sayılmazlar, insanların bunlara atfettikleri anlamlar, kullanımlar ve temsil ettikleri değerlerle önemli birer 'kültürel miras' ögesi olarak kabul edilirler. Bu nedenle anlaşma, 'görünmez olanı görünür kılmak' amacıyla halkın 'demokrasinin gereği olarak karar alma süreçlerine aktif katılımını ve kendi yerel kültürel zenginlikleriyle ilgili politika ve stratejiler geliştirilmesine katkı sağlamasını teşvik etmektedir.'

Bu kitapçık bu anlaşmanın ruhunu yansıtmaktadır.

Arkeolojik Varlıklar Yerelde Ne Tür Sosyal Katkılar Sağlar?

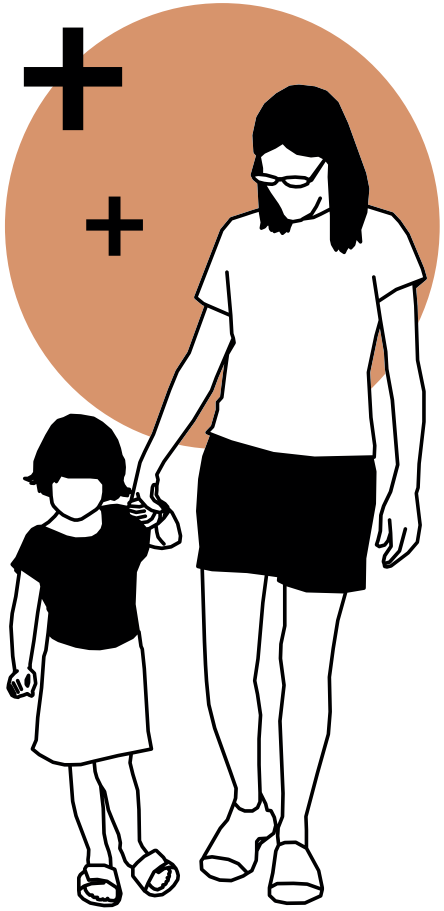

Tıpkı müzelerde olduğu gibi arkeolojik alanların işlevleri de özellikle son yirmi yılda önemli bir değişime uğradı. 20. yüzyılın son çeyreğine kadar dünyanın birçok yerinde farklı konularda objelerin korunarak sergilendiği yerler olan müzelerde ziyaretçinin pasif kaldığı tek yönlü bir hizmet sunulmaktaydı. Yeni anlayış müzeleri bilgi üreten, bu bilgileri farklı yollarla, ziyaretçilerin anılarına, duygu ve düşüncelerine hitap ederek sunan, onları katılmaya, keşfetmeye ve deneyimlemeye davet eden yerler haline getirdi. Ayrıca çeşitli katılımcı eğitim etkinlikleri düzenlenerek özellikle çocuklar ve gençlerde müzenin konusuyla ilgili farkındalık yaratmak amaçlanmaya başlandı. Arkeolojik alanların işlevleri de müzelerde benimsenen bu çağdaş anlayışa benzer şekilde değişime uğradı. Hem arkeologlar hem farklı kültürel miras alanlarının geliştirilmesi konusunda çalışanlar bölge halkı ve ziyaretçilere (özellikle de çocuklar ve gençlere) yönelik çeşitli eğitim ve farkındalık çalışmaları yürütüyorlar.

Ülkemizde ve dünyanın farklı bölgelerinde yöre halklarıyla yapılan çalışmalar, insanların genel olarak hem kendi geçmişleri hem de iç içe ya da yakın çevrelerinde yaşadıkları arkeolojik ve kültürel varlıklarla ilgili daha fazla bilgi sahibi olmayı istediklerini gösteriyor. Aslında kültürel miras konusu ister istemez politik bir konudur. Örneğin, tarihte sömürge olmuş halklar sömürgeci devlete ait kültürel miras varlıklarıyla ilgili çelişkili duygular taşıyabilirler. Kimi yerlerde toplumlar iç içe yaşadıkları arkeolojik varlıkların ait oldukları uygarlıkların kendi dinlerinden ya da kültürlerinden olmadıklarını düşündüklerinde bu varlıkları benimsemekte güçlük yaşayabiliyorlar. Arkeolojik varlıkların korunması söz konusu olduğunda bu gibi durumlara karşı hem akademik hem yerel yönetim hem de sivil toplumda yaygın olan görüş, bölge halklarında oluşabilecek olumsuz yaklaşımların eğitim ve farkındalık çalışmalarıyla olumlu bir yöne çekilebildiğidir. Bu tür çalışmalar sayesinde arkeolojik varlıklar ile orada yaşayanlar arasında bir ilişki süreci başlar ve insanlarda, özellikle de çocuklarda, bu miras varlıklarını koruma ve yaşatma bilinci gelişir. Dolayısıyla bu varlıkların başarılı bir biçimde yönetimi de kolaylaşır.

Toplum arkeolojisi ve eğitimi konularına önemli katkıları olan İngiliz arkeolog Don Henson arkeolojik varlıkların bu olumlu sosyal etkisini şu şekilde açıklıyor: Arkeolojinin 'zaman,' 'yer' ve 'insan' boyutları günümüzdeki pek çok olguya ışık tutar. Örneğin, 'zaman' kavramının iyi anlaşılması günümüz dünyasının kökenlerini, dahası, insanlığın binlerce yıllık bir süreç boyunca geçirmiş olduğu değişimi daha iyi kavramamıza yardımcı olur. Ayrıca bu sayede geçmişle şimdiki zaman arasında benzerlikler kurabiliriz. Bir başka nokta da geçmiş dönemlere ait 'yerler' ya da yerleşimlerle ilgili bilgi sahibi olmamız, dünyanın dört bir yanında yaşayan insan topluluklarının olağanüstü kültürel çeşitliliklerini, bunları ifade etme biçimlerini ve çevreleriyle kurdukları ilişkilerini daha fazla takdir etmemizi sağlar. Son olarak da 'insan' boyutunu ya da insan davranışını daha iyi kavradığımız takdirde insanın edindiği ve halen edinmekte olduğu deneyimlerine karşı daha güçlü bir empati duyarız.

Mardin Müzesi

Ülkemizde müze eğitimi konusunda örnek çalışmalar yürüten müzelerden birisi Mardin Müzesi'dir. Müzecilik alanında çok önemli uluslararası ödüller alan müze kendisini şu şekilde tanımlamaktadır: "Mardin Müzesi, bireyi, aileyi, okulu, toplumu etkinlik kapsamına alan; çocuğa, yaşlıya, engelliye, yoksula eğitim veren; bireyin gelişmesine, toplumun kalkınmasına katkıda bulunan gerçek bir eğitim/öğrenme ve iletişim kurumudur." Mardin Müzesi Müdürü Nihat Erdoğan'ın deyişiyle müze, "tarihi eserlerin korunduğu ve sergilendiği yer olma kimliğini aşarak bilim, eğitim ve eğlence ve kent hafıza merkezi niteliğini kazanmış ve tek seferlik ziyaretçiden sürekli ziyaretçi çeken bir kuruma dönüşmüştür." Müzenin temel stratejisi, ziyaretçiyi müze binası içine çekmenin ötesinde müze aracılığıyla bireylerle yakın ilişkiler geliştirerek toplumda değişim yaratmak ve müzede kültürel nesneleri sergilemekle sınırlı kalmayıp somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına ilişkin toplumsal farkındalık yaratmaktır. Bu çerçevede müze, ziyaretçilerin öğrenme süreçlerine etki eden, sosyalleşmelerini sağlayan, yerel kültürü ve kültürel mirası ve farklı kültürleri derinlemesine tanıtan modül programlar ve atölye

Caner Şenyuva SARAT Projesi Arşivi

çalışmaları düzenlemektedir. Daha çok çocuklara yönelik olan atölye çalışmalarından bazıları şunlardır: arkeolojik kazı atölyesi, sikke basımı atölyesi, uçurtma atölyesi, mozaik atölyesi, eski çocuk oyunları ve mask atölyesi. Müze ayrıca somut olmayan kültürel mirasa yönelik şu başlıklar altında farkındalık çalışmaları sürdürmektedir: Mardin'in Sesleri, Mardin'in Yaşayan İnsan Hazineleri, Bilali Şenliği, Masalcılar Buluşması, Uçurtma Festivali, Reyhani Müzik Ekibi ve Leyli Geleneği, Geleneksel Çocuk Oyunları, Mardin ve Yemek Kültürü. Müzede somut olmayan kültürel mirası yaşatmaya yönelik geleneksel el sanatları atölyeleri de yer almaktadır ve her yaştan insana hitap etmektedir: Kök boya baskı, ebru, cam altı boyama, minyatür, çini boyama ve seramik, ahşap yakma sanatı. Müzedeki eğitim çalışmaları müze eğitimcisi, öğretmen, arkeolog, görsel sanatlar öğretmeni, heykeltraş ve usta eğiticilerden oluşan bir ekip tarafından ve Milli Eğitim Müdürlüğü ile sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle yürütülmektedir. Eğitim çalışmalarına ayrıca üniversite öğrencileri ve mahalle sakinlerinden oluşan 300 kişilik bir gönüllü ekip destek vermektedir. *(Daha fazla bilgi için: mardinmuzesi.gov.tr).*

Ülkemizde binlerce arkeolojik alan vardır ve bunların birçoğuna yakın yerlerde köy yerleşimleri bulunur. Buna karşın toplumun arkeolojik mirasla kaynaştırılması ve özellikle bu tür alanlara yakın yaşayanların kültürel miraslarıyla ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda yapılan çalışmalar çok yetersizdir. Bu tür çalışmalar genel olarak ya Çatalhöyük gibi çok bilinen ve UNESCO Dünya Miras Alanı olan yerlerle sınırlıdır ya da tümüyle kazı başkanlarının çabalarıyla yürütülmektedir. Bu bölümde, arkeologlarla kültürel miras profesyonellerinin bölge halklarıyla ya da genel anlamda topluma yönelik yürüttükleri sosyal katkı çalışmalarını 'eğitim çalışmaları' ve 'farkındalık yaratma çalışmaları' başlıkları altında ülkemizde ve başka ülkelerde yürütülen başarılı örneklerle ele alacağız.

Arkeolojik Alanlarda Yürütülen Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları

Arkeolojik ve genel anlamda kültürel miras varlıkları konusunda yürütülen eğitim çalışmalarını ağırlıklı olarak müzeler yürütmektedir. Ancak özellikle son 20 yıldır daha fazla sayıda arkeolojik alanda, yöre halkına ve ziyaretçilere yönelik eğitim çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalar, insanlarla arkeolojik varlıklar arasında bir ilişki kurmak amacıyla yapılan çalışmaların tümünü kapsamaktadır ve farklı yaş gruplarına yönelik çok çeşitli aktivitelerden oluşmaktadır. Müzelerde verilen eğitimler "yorum, açıklama ve programlar sunarak ya da anılar, duygular ve düşünceler yaratma yoluyla izleyenlerin yaşantılarıyla ilişkili anlam çıkarmalarını sağlayarak, koleksiyonlardan öğrenmelerini sağlama süreci" şeklinde tanımlanabilir (Moffat-Wollard, 1999). Bu tanım arkeolojik alanlarda uygulanan eğitimler için de geçerlidir. Müze eğitiminde olguları, bilgileri iletmekten çok duyulara, estetik duyarlılığa, hayal gücüne, yaratıcılığa ve eleştirel yaklaşıma yönelmek önemlidir.

Aktopraklık Höyük Arkeopark ve Açık Hava Müzesi

Facebook / Aktopraklık Arkeoloji Okulu

Ülkemizdeki başarılı 'arkeopark' uygulamalarından bir tanesi Bursa'nın 8500 yıllık tarihine ışık tutan Aktopraklık Höyük Arkeopark ve Açıkhava Müzesi'dir. Arkeoparkın yapılışı Bursa il merkezinin 25 kilometre güneybatısında, Nilüfer İlçesi'nin batısında, Ulubat Gölü'nün doğu kıyısında yer alan Aktopraklık Höyüğü'nde başlatılan kazılara dayanmaktadır. Aktopraklık Höyüğü, 2002 yılında, sanayi sitesi yapılması planlanan alanda yüzey araştırması yapan İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı arkeologları tarafından bulundu. 2004 yılında Necmi Karul başkanlığında kurtarma kazıları yapıldı. 2005 yılında yürütülen kazıların hemen ardından höyüğün 100 metre kadar kuzeyinde, yine doğal bir sırtın üzerinde Kalkolitik Çağ'a tarihlenen bir mezarlık tespit edildi. İlk bulgular ve buluntular üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda höyükteki yerleşimin Neolitik döneme ait olduğu, Neolitik'ten sonra hemen hemen aynı yerde yeniden kurulduğu ve burada İlk ve Orta Kalkolitik boyunca yerleşilmiş olduğu belirtilmektedir. Tarihi Neolitik döneme dayanan bu arkeolojik alanın bir arkeoparka dönüştürülmesi projesi kapsamında bir 'Neolitik köy canlandırması', 'Kalkolitik köy canlandırması' ve o dönemlere ait geleneksel yapıları asıllarına uygun bir şekilde yansıtan 'Kızılelma Köyü' inşa edildi. Avrupa'nın en büyük tarih öncesi alanı olan Arkeopark yaklaşık 187 dönümlük bir alan üzerine kuruldu. Ziyaretçiler, alanda farklı alt dönemleri birbirine bağlayan bir tünel ile zamanda yolculuk yapabilmektedirler. Ayrıca, alanı bölerek geçen derenin farklı yerlerine, farklı dönemlere sıçramaların yapılabildiği köprüler inşa de edildi. Alanın içerisinde ayrıca gezi güzergahları, patikalar ve bilgilendirici levhalar yer almaktadır. Arkeopark'ın girişindeyse bir giriş takı, bilgilendirmelerin yapıldığı ve sergilerin yer aldığı karşılama binası, atölyelerin yapılabileceği çocuk kazı evi binası ile kazıdan çıkarılan buluntuların saklandığı bir depo alanı bulunmaktadır. Ayrıca kazı alanlarının daha yüksek bir seviyeden görülebilmesi için bir gözetleme kulesi yer almaktadır.

Arkeologların, yukarıda bahsettiğimiz eğitim çalışmalarının yanı sıra toplumda eğitim ve farkındalık yaratma amaçlı uyguladıkları bir başka yöntem arkeolojik alanları arkeolojik parklara ya da "arkeopark"lara dönüştürmektir. Arkeoparklar daha yeni bir müze örneğidir, ancak genel anlamda kurgu ve amaç aynıdır. Arkeoparklar, müze ziyaretçilerine başka bir dünyanın kapılarını aralama amacını taşıyan kurgulanmış alanlardır ve dünyada çok çeşitli örnekleri vardır. Arkeoparklarda yaygın olarak kullanılan bir yaklaşım 'canlandırma'dır; eski dönemlere ait yaşantı ve üretim biçimleri kurgulanarak 'canlandırılır'. Bu yapılırken ilgili arkeolojik alandan elden edilen bilimsel verilerden ve buluntulardan yararlanılır. Birçok arkeoparkta aynı zamanda çeşitli eğitim faaliyetleri de yürütülmektedir. Örneğin, çocuklara yönelik hazırlanan ayrı küçük kazı alanlarında seramik, tablet, sikke gibi antik dönemlere ait buluntu örneklerinin tanıtıldığı atölye çalışmaları düzenlenmektedir.

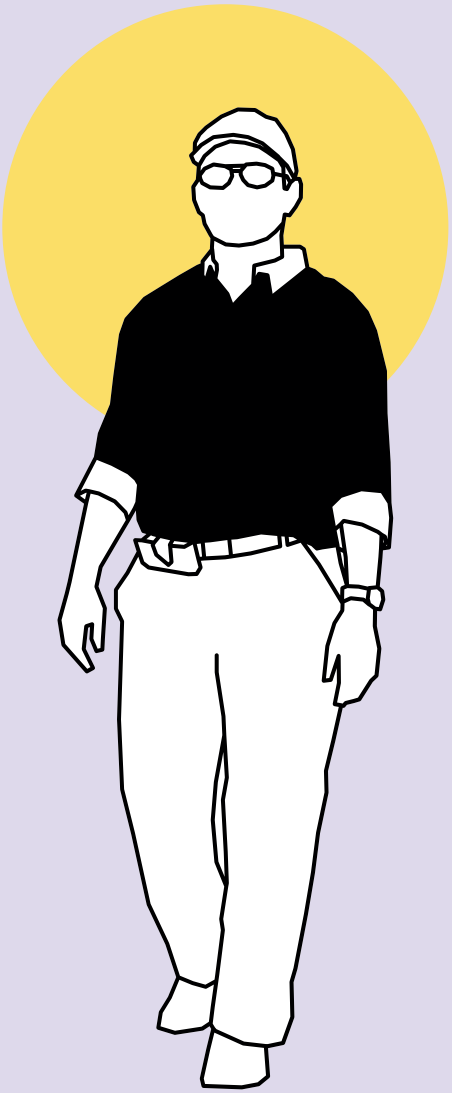

Burdur'da 'Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması' Projesi

2012-2013 yılları arasında Burdur Valiliği öncülüğünde Burdur İl Jandarma Komutanlığı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü/Burdur Arkeoloji Müzesi tarafından hayata geçirilen proje, yerel yönetim ve kurumların kendi bölgelerindeki arkeolojik varlıkların korunması adına tasarladıkları çok iyi bir örnektir. Proje tanıtım dosyasında amaç şu şekilde belirtilmiştir: "Tarihî çevreyi ve kültürel varlıkları koruma bilincinin etkili bir biçimde geliştirilmesi, kendi kültürümüz ile farklı kültürlerin çok yönlü ve hoşgörülü bir yaklaşımla tanınması, kültürlerarası anlayış ve empatinin geliştirilmesi, ilin tarihî ve turizm değerlerini tanıtmak için ilgili kurumlar arasında bir eşgüdüm sağlanması ve vatandaş odaklı tedbirlerin ortaya konularak, Burdur ili mülkî hudutları dâhilinde kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığının önlenmesi'.'

Bu amaç doğrultusunda, bir yıl boyunca Burdur kentinin en görünür noktalarındaki ilan panolarında varlıkların korunması teması etrafında hazırlanan afiş ve sloganlar ile konu kentin gündemine alınmıştır. Özellikle kaçak kazıların yoğun olarak tespit edildiği çeşitli köylerde toplantılar yapılmış, Burdur Arkeoloji Müzesi uzmanlarının katılımıyla bu konuda farkındalığın arttırılması sağlanmıştır.

Proje süresince halkın bilgilendirilmesi ve projeye katılımlarının sağlanması amacıyla radyo spotları hazırlanmış ve yerel radyolarda çalınmış, kampanya boyunca kaçak kazılara şahit olanların 156 Jandarma İhbar Hattına bildirmeleri mesajı da iletilmiştir.

Burdur Valiliği koordinesinde Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Burdur Arkeoloji Müzesi, İl Jandarma Komutanlığı, Kaymakamlıklar, İl, İlçe ve Belde Belediye Başkanlıkları gibi birimlerin katılımı ile il genelinde oldukça sahiplenilmiş olan proje kapsamında aralarında Karamanlı ilçesi Bademli köyü Yeşilova ilçesi Orhanlı köyü gibi köylere gidilerek köy halkları ile buluşulmuştur.

Toplantılar boyunca Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından ziyaret edilen köylere yerleşme süreci ve bu süreçte yaşanan kültürel etkileşim ile antik dönem kültürel etkileşim arasında bağ kurularak kültür varlıklarının insanlığın ortak ürünü olduğu olgusu anlatılmıştır. Ayrıca kültür varlığı bulmaları halinde 2863 sayılı yasaya göre nasıl bir yol izleneceği ile ilgili bilgi verilmiştir. İl Jandarma Komutanlığı ise bölgede meydana gelen eski eser kaçakçılığı ve tahribatlarının istatiksel bilgisi ve yapılan cezai işlemlere değinmiştir.

Yerel basının da ilgi ile takip ettiği proje arkeolojik varlıkların korunması konusunda son derece elle tutulur ve yerel çözümler üretmiştir. Burdur özelinde hayata geçmiş olan çalışma, Türkiye'nin farklı illeri için yol gösterici olabilecek başarılı bir pilot çalışmadır.

Burdur Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü ve Burdur İl Jandarma Komutanlığı iş birliği kapsamında poster

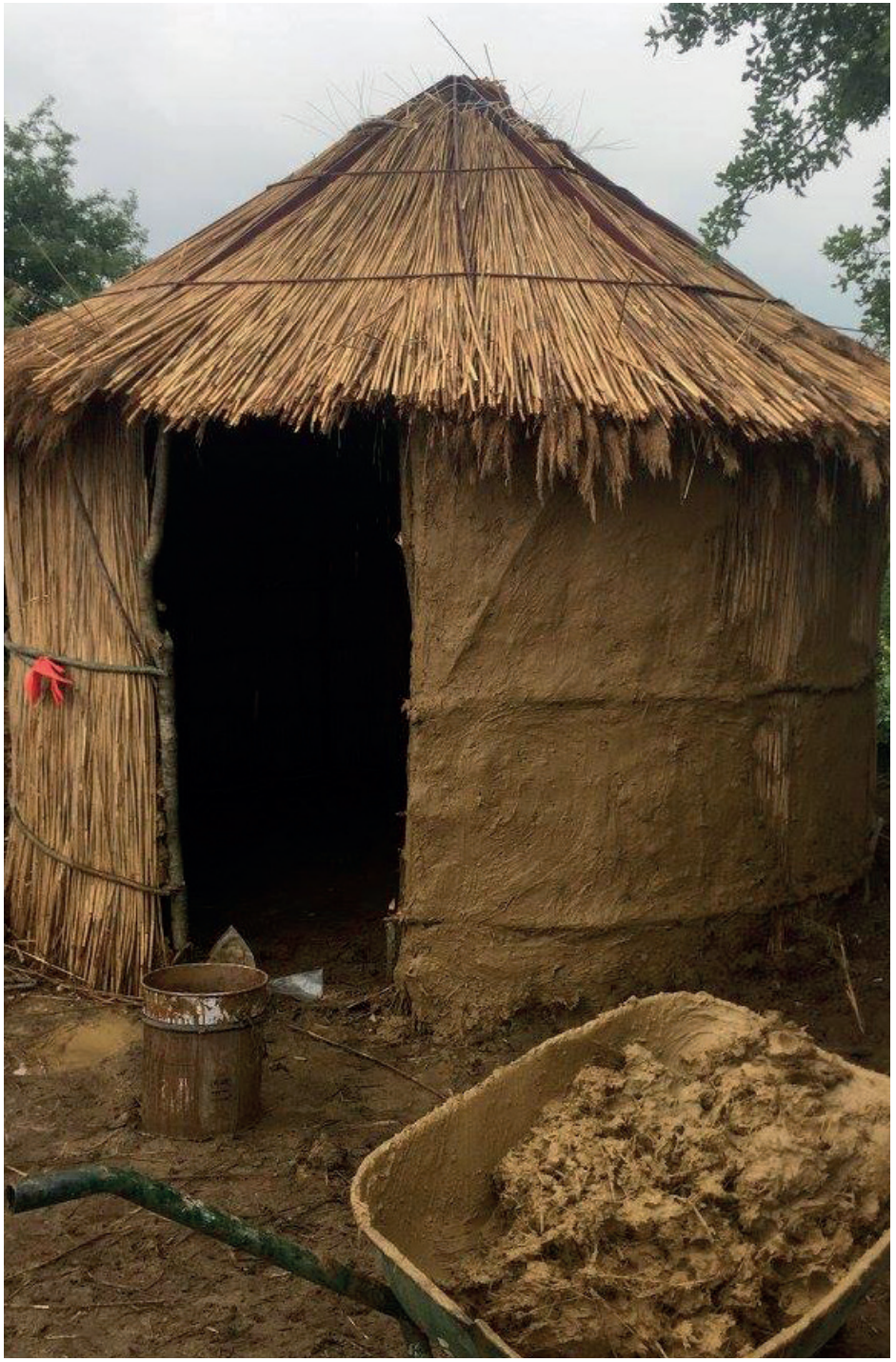

Facebook / Aktopraklık Arkeoloji Okulu

Arkeolojik Alanlarda Yürütülen Katılımcı Yorumlama ve Sunum Çalışmaları

Kültürel miras dendiğinde akla genellikle görkemli tarihi yapılar, anıtlar ve arkeolojik alanlar gibi somut varlıklar ya da el sanatları, gelenekler ve ritüeller gibi somut olmayan varlıklar gelir. Oysa kültürel miras kavramı insanın geçmişle ilişki kurmasıyla ortaya çıkmıştır. İnsan geçmişle ilişki kurarken çevresindeki geçmişe ait varlıklara değerler atfeder, anlamlar yükler. Bu varlıkları, bu değer atfetme davranışımızdan dolayı 'kültürel miras' olarak algılarız. Ne var ki kültürel miras yalnızca herkes tarafından bilinen, küresel ölçekte önemli, çoğu zaman görkemli ögelerden oluşmaz. Mahalle ya da köy gibi çok daha küçük ölçekli yerler de kültürel mirasa sahiptir ve buralarda yaşayan insanların yaşamlarında önem taşır, çünkü onların kimlik ve aidiyet duygularının temelini oluşturur. Dahası, sosyal dayanışma içerisinde olmalarının önemli bir bileşenidir. Bu tür daha küçük ve daha az bilinen yerlerde yaşayan insanların kültürel miraslarının başka insanlar tarafından da önemsendiğini bilmeleri yaşam kaliteleri açısından önemlidir.

Arkeolojik varlıkların bir yararı da turizmi canlandırması ve geliştirmesi, böylelikle uzun vadede ister küçük ister büyük yerleşimler olsun, ekonomik yararlar getirmesidir. Ayrıca, turizmden elde edilen bu gelirler koruma ve gelişme amaçlı kullanıldığı zaman tarihi mahalle ve kentler daha çekici yerlere dönüşebilir. Bu bölümde, ister arkeolojik kalıntıların olduğu kırsal yerlerde yaşayan köy halkları ister kentlerde yaşayan mahalleliler olsun, farklı toplulukların kendi çevrelerindeki kültürel zenginlikleri keşfetmeleri amacıyla ülkemizde ve yurtdışında başarıyla uygulanmış bazı katılımcı yöntemleri paylaşacağız.

‘Üç Kutsal Zirve Arkeolojik Projesi’ Girit

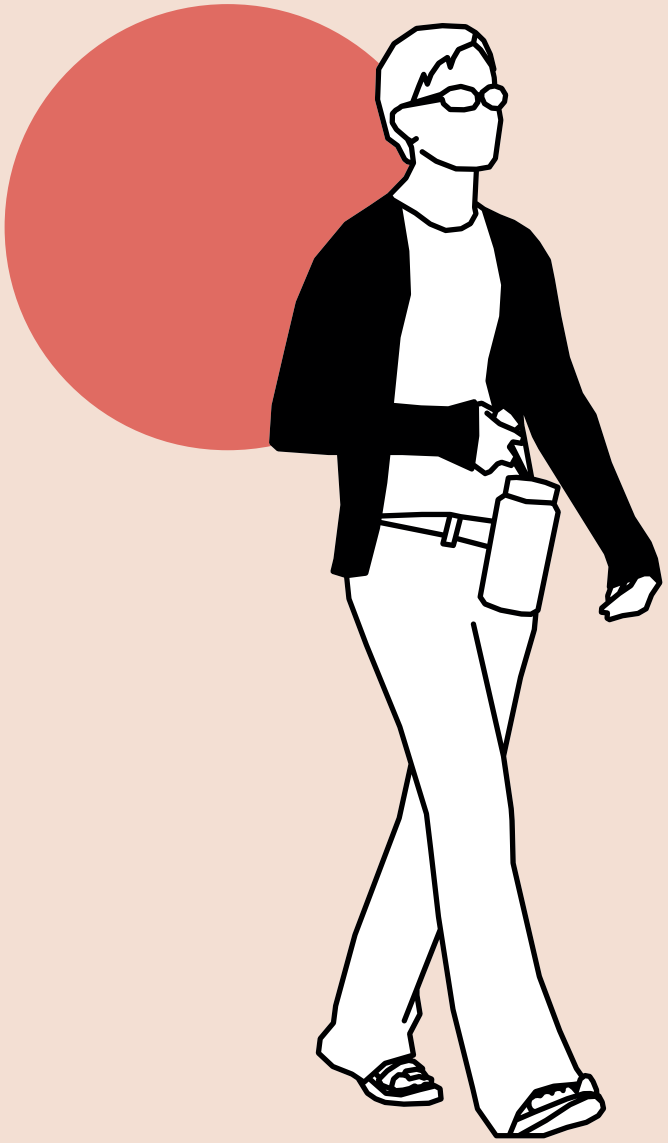

Yunanistan’ın Girit Adası’nda yürütülen ‘Orta Girit Üç Kutsal Zirve Arkeolojik Projesi’nin ana amacı, Minos Uygarlığı’na ait üç kutsal zirvede daha önce yapılan kurtarma kazıları sırasında gün yüzüne çıkarılan buluntuları incelemekti. Bu bilimsel amacın yanı sıra kazı ekibinin bir başka amacı, söz konusu arkeolojik alanın hemen yakınındaki Gonies adlı köyün hem daimi hem geçici sakinlerinin, yerel sürdürülebilir gelişmeye katkı sağlama hedefiyle, arkeolojik araştırmaya daha etkin bir biçimde katılımlarını sağlamaktı. Proje, bu niyetle, bölgedeki en büyük köylerden, adanın başkenti Heraklion’a 35 kilometre uzaklıktaki Gonies’te yürütüldü. Arkeologlardan oluşan proje ekibi, arkeolojik etnografik çalışmalarını yerel bağlama uyumlu, eşitlikçi ve arkeolojik bilgiyi yerel halkın hizmetine sunan bir yaklaşım içinde yürüttü. Bir arkeolojik alana yakın yaşayan topluluklarla arkeolojik etnografik çalışma yürütmenin avantajı o yerin sosyal bağlamına, kültürüne ve özellikle de somut olmayan kültürel mirasına ilişkin daha kapsamlı bilgi elde edilmesidir. Örneğin, farklı yerlerde köy kadınlarıyla yapılan görüşmeler onların şifalı bitkiler hakkında oldukça bilgi sahibi olduklarını gösterdi. Arkeolojik proje ekibi, Gonies Köyü halkıyla görüşmelerine başladıkları zaman onların Minos Uygarlığı’na pek de fazla ilgilerinin olmadığını fark ettiler. Yunanistan’ın başka yerlerinden farklı olarak Gonies Köyü halkı atalarının bölgede çok eski dönemlerde yaşamış olan halklar olduklarını düşünmüyorlardı. Ancak bu eski halklardan kalan buluntuları korumaya yönelik derin bir sorumluluk hissediyorlardı. Arkeolojik ekip, bölge halkının arkeolojik varlıklar ile olan ilişkisini anlamaya çalışırken, köyün hafızasına ilişkin anlatıların çoğunlukla çözülme ve dağılma konuları üzerine olduğunu farkettiler ve bunun nedenlerini sorgulamaya başladılar. Belki de çözülme içerikli bu anlatılar, insanların kendilerini ve geçimlerini doğrudan etkileyebilecek bazı süreç ve güç odaklarından dışlanmış hissetmelerinin ifadesiydi. Ürün fiyatlarının düşmesi, kıtlık ve savaş, kentlerdeki daha iyi olanakların gençleri bu yerleşimlere çekmesi sonucu köy büyük oranda göç vermişti ve nüfusu çok azalmıştı. Bundan başka, bölgenin Girit’teki daha turistik yerlere olan uzaklığı durumu daha da vahim hale getirmişti. O nedenle, yerel yönetimin, eski köy sakinlerinin köye dönmelerini sağlamak amacıyla öngördüğü tek çözüm daha fazla ziyaretçiyi

Three Peak Sanctuaries of Central Crete Project © 2016 Katerina Konstantinou

köye çekmekti. Yerel yönetime göre eğer arkeologlar bölgede "olanları" gün yüzüne çıkarırlarsa köy daha fazla sayıda ziyaretçiyi çekebilecekti. Köy halkıyla ve başka ilgili paydaşlarla görüşme ve toplantıların yapıldığı, onların kaygı, dilek ve gereksinimlerinin tartışıldığı uzun bir süreçten sonra proje ekibi ve köy halkı bölgede bir arkeolojik etnografik yaz okulu organize edilmesini kararlaştırdılar. Bu yaz okulunun uzun vadedeki hedefi köydeki tüm paydaşların katılımıyla bir açık hava müzesi yapmaktı. Köydeki farklı yerlere ait anlatılar, kişisel hikayeler, anılar toplandı ve köyün "kültürel miras haritası" yaratıldı. Haritanın ana amacı, köyden geçen turistlerin ilgisini çekmek ve adada kalışlarını uzatmalarını sağlamaktı. Ne var ki harita çok daha fazlasını, gündelik yaşantının, durmaksızın yapılan işlerin de bir yerin kültürel mirası sayılabileceğini ortaya çıkardı. Haritaya ek olarak, köy halkıyla birlikte, geçmişte köydeki gündelik yaşantıyı anlatan bilgilendirici levhalar üretildi. Proje, herhangi bir arkeolojik projenin uygulanmasından önce, bölge halkını kazı ekibinin planladığı araştırma yöntemi hakkında bilgilendirmek ve kültürel miras yönetimi stratejilerini paydaşlarla işbirliği içinde şekillendirmede onları sürece dahil etmek amacıyla, arkeolojik etnografik saha çalışması yürütmenin önemini ortaya çıkardı. Proje, aynı zamanda, köy halkının göç, imkansızlıklar, yaşlanan ve azalan bir yerel nüfus ve turizmden elde edilen gelirlerin yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı çeşitli sosyoekonomik sorunlar yaşadığı, pek de iyi bilinmeyen bir arkeolojik alanda kültürel mirası bir tür katılım aracına dönüştürme çabasına iyi bir örnek.

Arkeolojik/ Kültürel Mirasın Katılımcı Yöntemlerle Yorumlanması

"İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği Projesi"

Newcastle Üniversitesi ile İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığında yürütülen ve TÜBİTAK Katip Çelebi ve AHRC Newton Fonu işbirliği kapsamında desteklenen bu bilimsel araştırma projesinde, dijital ve mobil teknolojiler vasıtasıyla kültürel miras alanlarına ilişkin farklı hikayelerin nasıl ortaya çıkarılabileceği, miras değerlerinin nasıl çoğullaştırılabileceği ve katılımcı miras yorumlama imkanlarının nasıl geliştirilebileceği soruları sorularak, hem teorik hem de uygulama yöntemleri bakımından yenilikçi önermeler getirildi. Son yıllarda, kültürel miras değerlerini toplumla birlikte ele almak, mirasa ilişkin anlatı ve anıları çoğullaştırmak amacıyla özellikle müzeler tarafından, çeşitli katılımcı yorumlama ve sunum çalışmaları gerçekleştirilmekte. "Birlikte üretim" olarak adlandırılan bu tür çalışmaların bir örneği bu kez tarihsel bir yapı çevresinde, İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı çevresinde yer alan mahallelerde gerçekleştirildi. Projenin araştırma bölümünde Kara Surları boyunca yer alan mahallelerde yaşayanlarla yüz yüze görüşmeler, 'yürüyüş etnografyaları' yapıldı. Yürüyüş etnografyaları, bir bölgede uzun süre yaşayanların orası hakkında derinlemesine bilgi sahibi oldukları fikrine dayanmaktadır. Bu anlayış, bir alanda yaşayan mahalle sakinlerine ya da yerel halka odaklanır ve onların kültürel mirasla ilgili düşünce ve deneyimlerini öğrenmek istemektedir. Projenin sonraki adımı katılımcılarla, yürüyüş etnografyaları sırasında unutmuş olabilecekleri, Surlarla ilişkili hikâyeleri, anıları ve düşünceleri öğrenmeye yönelik daha derinlemesine bir çalışma yapmaktı. Bu amaçla, katılımcıları, bu tür hikâyeleri, anıları ve düşünceleri paylaşmaya eğlenceli bir şekilde davet edecek çeşitli 'kültürel keşif' soruları tasarlandı. Projenin kültürel mirası yorumlama bölümünde görüşülen mahalle sakinleriyle birlikte video çekimleri gerçekleştirildi ve kültürel mirasa bakış açılarını yakalamak amacıyla bir fotoğraf atölyesi düzenlendi. Proje kapsamında ayrıca Kara Surları boyunca kültürel mirasın 'çoğul' yanlarını öğrenmek isteyen ziyaretçiler için bir cep telefonu uygulaması geliştirildi. Yürüyüş güzergâhı üzerindeki ilgili noktalara bu videolardan kısa bölümler yüklendi. Katılımcıların fotoğraf atölyesi sırasında çektikleri fotoğrafları kullanarak çekildikleri bölgelerle ilgili bir dijital 'hikâye haritası' (story map) hazırlandı. Bu harita üzerinde, her bir fotoğraf için duygu ve düşüncelerine yer verildi. Tüm bu çalışmalar proje web sitesine aktarıldı. Proje, İstanbul Kara Surları ve çevresinin zengin bir kültürel peyzaj oluşturduğunu ortaya koyuyor ve bölgenin kentsel dönüşümden dolayı kayıplarına, bostanlar gibi korunması gereken çok önemli somut olmayan kültürel mirasına ve çok-kültürlü geçmişine dikkat çekiyor. Daha fazla bilgi için:

cokseslimiras.bilgi.edu.tr

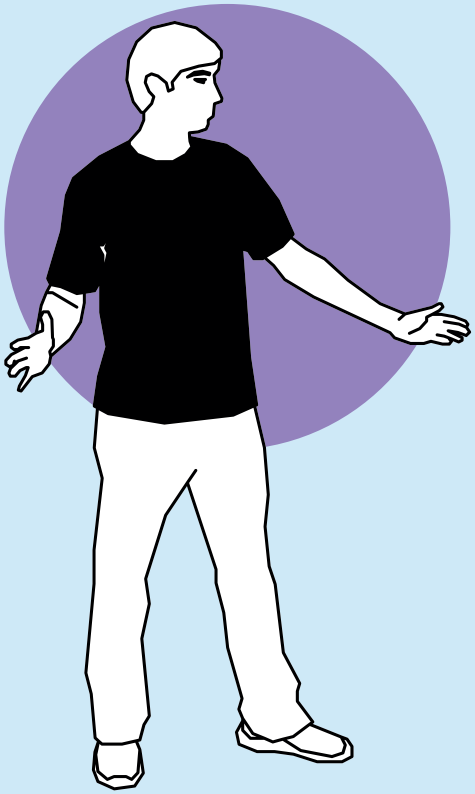

Arkeolojik Varlıklar Yerelde Ne Tür Ekonomik Katkılar Sağlar?

Ekonomik Katkı Ne Demektir? Nasıl sağlanır?

Arkeolojik alanlarda yürütülen kazılarda, bölge halkları istihdam ya da farklı ekonomik gelir elde etme olanakları bulabilmektedir. Bu da onların ekonomik gelişimine yarar sağlamaktadır. Yöre halkı doğrudan kazılarda iş gücü olarak çalışmanın yanı sıra kazı ekibine yeme-içme, konaklama ya da araç kiralama gibi çeşitli hizmetler sunarak da dolaylı yoldan iş veya ek gelir olanakları bulabilmektedir. Dolayısıyla kazı ekibinden elde edilen gelirin doğrudan yerel ekonomiye katkısı söz konusudur. Buna ek olarak, bu tür iş ve ek gelir olanakları çoğu zaman kadınlar ve gençler gibi daha düşük gelirli ya da ekonomik bakımdan bağımlı kesimlere de ulaşabilmektedir. Ülkemizde bu tür iş olanakları sadece gelir yaratmakla kalmayıp aynı zamanda sağlık sigortası ve emeklilik gibi sosyal güvenlik olanakları elde edilmesini sağlamaktadır. Bu özellikle bu tür imkanları oldukça kısıtlı köy halkları için büyük önem taşımaktadır.

Ancak son yıllarda, yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı toplumların sosyoekonomik gelişimleri konusunda daha fazla çalışmaların yapılması gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır. Bu çalışmalarda en büyük rol kazı ekibine, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına düşmektedir. UNESCO Dünya Miras Alanları söz konusu olduğunda, uluslararası kuruluşlar da hem maddi hem bilimsel destek sağlamaktadır. Bu amaçla, son yıllarda, arkeolojik/kültürel mirası koruma ve yerel sosyoekonomik gelişmeyi birleştiren pek çok farklı stratejiler uygulanmaktadır. Arkeolojik mirasın turizm, ürün geliştirme, pazarlama ve markalaşma, arkeolojik araştırma ve koruma yoluyla yaratılan iş olanakları gibi farklı biçimlerde "kullanımı" sonucunda yerel halklar iş ve gelir sahibi olabilmektedirler. Burada arkeologlar ve kültürel miras uzmanları için önemli olan yerel dinamiklere uygun gerçekçi ve uygulanabilir stratejiler uygulamaktır.

"İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği"
Proje yürütücüsü: Prof. Christopher Whitehead Proje, TÜBİTAK Katip Çelebi ve AHRC Newton fonu işbirliği kapsamında yürütülmüştür.

Turizm

Arkeolojik alanların turizme kazandırılmasının bölge halkına gelir, iş olanakları, bu alanların hem somut hem somut olmayan kültürel varlıklarıyla daha fazla tanınması ve korunması için daha çok çabanın sarf edilmesi gibi pek çok avantajı vardır. Turizm iyi yönetilmediğindeyse kontrolsüz ziyaretçi akını, alanların zarar görmesi, kirlilik, kültürel miras ögelerinin metalaşması, tarihi mahalleler söz konusuysa soylulaşma ve bölgenin bütünlüğünü bozacak yapılaşma ve altyapı gibi pek çok olumsuz etkileri de olabilir. Dünyada ulaşımın kolaylaşması ve ucuzlaması ve iletişim teknolojileri sayesinde pek çok yerin tanınmasıyla kültür turizmine giderek artan bir ilgi söz konusudur. Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) son verilerine göre turistik amaçlı seyahatlerin yaklaşık yüzde 40'ı kültür turizmini içermektedir. Özellikle, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan pek çok alan turist çeken başlıca yerler haline gelmiştir ve ulus-devletler daha fazla sayıda arkeolojik, tarihi ya da anıtsal alanın listeye alınması yönünde önemli çaba sarf etmektedirler. UNESCO Dünya Miras Konvansiyonu'nun kabul edildiği 1972 yılından bu yana Ağustos 2019 itibariyle 1121 alan Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır.

Arkeolojik alanlar söz konusu olduğunda, arkeologlar ister istemez bu alanlarla ilgili turizm geliştirme çabalarının merkezinde yer almış ve çoğu zaman bir alanı koruma ya da turizme kazandırmanın getiri ve götürüleri arasında kalmışlardır. Kuşkusuz bu çabalarda ulus-devletlerin yaklaşımı da önemli rol oynamaktadır ve alanların turizme kazandırılması istenirken "disneyleşme" tehlikesinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Hem ülkemizde hem dünyanın farklı yerlerinde kazılar yürüten birçok arkeolog, bu alanların turizm için daha çekici yerler hale gelmesi ve bölge halkının artan turizmden yararlanması adına alanları açık hava müzesi ya da arkeopark haline getirmiş, turizm geliştirme uzmanlarıyla işbirliği yapmış ve yerel somut olmayan kültürel mirasın geliştirilmesi için tasarımcılarla ve ürün geliştirme uzmanlarıyla çalışmışlardır.

Arkeolojik alanlarda yürütülen turizm geliştirme çalışmalarında yaygın olarak dile getirilen bir kaygı arkeolojik mirasın başarılı bir biçimde korunup korunmadığına yöneliktir. Dile getirilen bir başka kaygı ise, turizm geliştirme çalışmaları sonucunda yaratılan gelir ve iş olanaklarının yerel halk için ne ölçüde anlamlı olduğu ve sürdürülebilir ekonomik yararlar getirip getirmediğidir. Üzerinde durulması gereken bir başka konu da turizmin çoğu zaman yereldeki farklı gruplar arasında (örneğin, turizmle uğraşanlarla çiftçiler arasında) gelir eşitsizliğine, bunun da farklı gruplar arasında gerginliğe yol açmasıdır. Öte yandan turizm geliştirme çalışmalarında, arkeolojik ya da tarihi alanların hikayeleri, bölgede yaşayan yerel halkın hikayeleri ve somut olmayan kültürel miras ögeleri dikkate alınmadan ziyaretçilere aktarıldığı zaman, içerik eksik kalmakta, bir anlamda steril ve bölgenin (gerçek) tarihinden kopuk olarak algılanmaktadır.

Angkor Arkeolojik Parkı Dünya Miras Alanı

Güneydoğu Asya'nın en önemli arkeolojik alanlarından biri olan ve Kamboçya'nın Siem Reap adlı kuzey ilinin sınırları içerisinde yer alan Angkor Arkeolojik Parkı UNESCO Dünya Miras Alanı, Dünya Miras Listesi'ne 1992 yılında alınmıştı. Yaklaşık 400 kilometre kareye yayılan alan birçok tapınaktan, su taşıma yapılarından ve iletişim kanallarından oluşmaktadır. Dünya Miras Alanı ve tampon bölge ayrıca 112 modern köy yerleşimini de içine almaktadır. Kamboçya'daki Kraliyet Khmer Yönetimi, yerel halk odaklı gelişme çalışmalarıyla ve yerel halkı doğrudan park yönetimine dahil ederek yerel halkın geçimini garanti altına almayı amaçladı. Bugün alan Angkor Yönetim Planı ile yönetilmektedir. Yönetimle ve belli başlı gelişme projeleriyle ilgili kararlar uzmanlar, yerel yönetim temsilcileri, özel sektör, parkta yaşayan yerel halktan temsilciler ve Budist rahiplerden oluşan bir yürütme komitesi tarafından alınmaktadır. Parkın yönetimi ile ilgili alınan önemli bir stratejik karar yerel nüfusu kontrol altına almak amacıyla genç aileleri park alanının hemen dışında inşa edilen yeni bir yerleşime yerleşmeleri konusunda motive etmekti. Uzun yıllardan beri park sınırları içerisinde yaşayan insanların ise parkta yaşamaya devam etmelerine, hatta evlerini yenilemelerine ya da tümden yıkıp yeniden inşa etmelerine izin verildi. Ancak kendi arazilerine daha fazla sayıda ev yapmaları ya da evlerini yabancılara satmaları yasaklandı. Yeni yerleşime yerleşenlere evlerini inşa etmeleri ve ürün yetiştirmeleri için arazi tahsis edildi, uygun altyapı sağlandı, okul yapıldı, zanaat okulu açıldı, hatta ekoturizm ağlarına katılmaları ve evlerinin bir bölümünü pansiyona çevirmek isteyenlerin mikrokrediden yararlanmaları sağlandı. Bu bakımdan Angkor Arkeolojik Parkı Dünya Miras Alanı başarılı bir biçimde yönetilen alanlardan biri sayılmaktadır.

Fotoğraf: Getty Istock

Festivaller

Bu noktada festivaller, yöre halklarının sahip oldukları kültürel ve doğal mirası ziyaretçilere tanıtma olanağı bulmaları, koruma adına farkındalık yaratmaları, başka yerlerden ziyaretçi çekmeleri ve halkın sahip olduğu mirasla ilgili övünç duyması bakımından çok önemli fırsatlar sunarlar. Festivaller her ne kadar en fazla birkaç gün sürseler de önemli sayıda ziyaretçiyi çekme özelliğine sahipler ve bu nedenle kısa süreliğine de olsa bölge halkına ek gelir elde etme olanağı yaratırlar. Festivallerin bir başka yararı da farklı kültürlerden insanları bir araya getirerek kültürlerarası diyaloğu tetiklemeleridir. Ziyaretçiler kısa süreliğine de olsa farklı bir kültüre ait örf ve adetlere, geleneklere ve yaşam biçimlerine tanık olurlar. Dahası, yeni bir bölgeyi gezip görme şansını elde ederler. Ülkemizin birçok farklı yöresinde her yıl o yöreye özgü bir kültürel ya da doğal miras ögesine odaklanan birbirinden ilginç festivaller düzenlenmektedir. Son yıllarda özellikle yörelerin geleneksel yiyeceklerini konu alan gastronomi festivalleri hem ülkemizde hem başka ülkelerde oldukça popüler hale geldi. Bu festivaller destinasyon pazarlama şirketlerinin sıkça kullandığı popüler bir kategoriyi oluşturmaktadırlar. Örneğin, Gaziantep'te her yıl Eylül'de düzenlenen "Gastroantep Uluslararası Gastronomi Festivali" popüler bir gastronomi festivali örneğidir. Bundan başka ülkemizde her yıl Eylül ayında Kapadokya'da düzenlenen "Ürgüp Uluslararası Bağ Bozumu Festivali" gibi bağ bozumu festivalleri de birçok bölgede organize edilmektedir. Şile ilçesinin Sarıkavak Köyü'nde her yıl Mayıs ayında düzenlenen "Şakayık Festivali" bu yörede endemik olarak yetişen bir çiçeği konu alan bir festivaldir. Özünde koruma bilincinin artırılması ve yörenin hem doğal hem kültürel mirasının tanıtılması için yapılan festivali Sarıkavak Köyü halkı Şile Çevre Gönüllüleri Derneği ile iş birliği içerisinde organize etmektedir.

Kültür Rotaları

Kültür Rotaları, son yıllarda dünyanın farklı bölgelerinde olduğu gibi ülkemizde de oldukça popülerlik kazanmaya başladı ve bölgesel/yerel turizmi canlandırmada sıkça başvurulan araçlar haline geldi. Bu rotalar, geçtikleri bölgelerin özelliklerine bağlı olarak, yılın büyük bölümünde güzergah üzerinde yaşayan bölge halklarına ek gelir olanakları sunmaktadır. Rotayı yürüyerek, bisikletle ya da araçla kateden ziyaretçilerin gereksinimlerine göre konaklama, yeme-içme yerleri ve ulaşım hizmetleri sağlanmaktadır.

Kültür rotaları, çok farklı temalar çerçevesinde, farklı uzunluklarda ve yürüyerek, bisikletle ya da araçla katedilebilecek şekilde oluşturulabilir. Dünyanın belki de en eski ve en çok bilinen kültür rotası tarihi İpek Yolu'dur. Günümüz coğrafyasında pek çok ülkeden geçen İpek Yolu uluslararası çapta öneme sahiptir. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) halen 34 ülkenin üye olduğu İpek Yolu Girişimi adlı oldukça kapsamlı bir İpek Yolu geliştirme ve yönetme projesini yürütmektedir, bu girişime ülkemiz de üyedir. İpek Yolu Girişimi çerçevesinde pazarlama ve tanıtım; kapasite geliştirme ve destinasyon yönetimi, turizm rotası geliştirilmesi ve İpek Yolu Turizm Araştırması gibi belli başlı alanlarda çalışmalar ve farklı projeler yürütülmektedir.

Kültür rotalarının oluşturulması ile ilgili bir başka uluslararası girişim Avrupa Konseyi'nin Kültür Rotaları Programı'dır. Ülkemizin de 2018 yılında katıldığı bu programın amacı Avrupa'nın zengin kültürel mirasının tanıtılması ve insanlarla farklı yerleri ortak tarih ve kültürel miras ağları çerçevesinde birbirine bağlamaktır. Ağustos 2019 itibariyle, mimarlıktan, peyzaj alanları ve dini etkilere, gastronomi ve somut olmayan kültürel mirastan Avrupa'nın önemli sanat, müzik ve edebiyat figürlerine, çok farklı konuları kapsayan 38 Avrupa Konseyi Kültür Rotası oluşturuldu. Kapsamlı bir başvuru sürecinden sonra Avrupa Konseyi Kültür Rotası sertifikasyonunu hak eden kültür rotalarının partner ülkeleri, araştırma ve geliştirmede iş birliği; Avrupa'nın kültürel mirası, tarihi ve belleği; gençler için kültür ve eğitim odaklı değişim programları; modern kültürel ve sanatsal uygulamalar; kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel gelişme gibi konularda birlikte çalışmayı ve projeler üretmeyi taahhüt ederler. Program bu nedenle farklı ülkeler yani farklı kültürler arasındaki diyaloğu ve kültürler arası alışverişi tetiklemektedir. Dahası en az üç partner ülkenin yönetmesi gereken bu kültür rotaları, üniversiteler, ulusal, bölgesel ve yerel yönetimler, KOBİ'ler ve tur operatörleri gibi farklı sosyoekonomik aktörleri bir araya getirmektedir. Ülkemiz halihazırda beş Avrupa Konseyi Kültür Rotası'nın güzergahı üzerinde bulunmaktadır: Yahudi Mirası Avrupa Rotası, Zeytin Ağacı Rotaları, Tarihi Kaplıca Kentleri Rotası, Demir Perde Rotası ve Endüstriyel Miras Rotası.

Ülkemizde kültür rotaları konseptini yaygınlaştırma konusunda önemli çalışmalar yürüten Kültür Rotaları Derneği, Türkiye'nin Avrupa Konseyi

Kültür Rotaları programında dahil olacağı yeni rotalar için çalışmalar yürütmektedir. Kültür Rotaları Derneği Ağustos 2019 itibariyle 21 rota geliştirmiştir. Bu rotalardan Evliya Çelebi Yolu, gezginin 17. yüzyılda İzmit Körfezi'nden başlayarak Simav'a kadar yaptığı yolculuğu izlemektedir. Frig Yolu ise Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya illeri arasında kalan Frig Vadilerinde Frigya Uygarlığı'nın izlerini sürmek isteyenler için oluşturulmuş bir uzun yürüyüş ve bisiklet yoludur ve Frigya'daki antik yerleşim yerlerini birbirine bağlayan antik yolları takip eder. Ancak yol Frigya uygarlığına ait önemli yerleşimler ve kalıntılar dışında bölgenin doğal, tarihi, jeolojik ve kültürel özelliklerini de içermektedir. Dolayısıyla Frigya Uygarlığı'nın atmosferini ziyaretçilere bir bütün olarak sunmaktadır.

Özellikle kırsal yerlerde oluşturulan kültür rotaları, ziyaretçilere, yukarıda saydığımız özelliklerinden dolayı alışılagelmiş deniz-kum-güneş tatili türünden çok daha farklı, belki biraz sıra dışı, doğayı ve kültürel mirası birleştiren deneyimler sunmaktadır. Dahası, yukarıda değindiğimiz gibi, ek gelir olanakları kısıtlı olan köy halklarına gelir olanakları yaratma potansiyeline sahiptirler. Burada hemen belirtmeliyiz ki bu tür rotaların katılımcı yöntemlerle planlanması ve yönetilmesi gerekmektedir. Kültür rotaları düzgün işaretleme, yol ve patikaların yapımı ve bakımı, rotalarla ilgili basılı ya da internet üzerinden erişilebilir rehber ve haritalar gerektirmektedir. Ayrıca hangi noktalarda konaklama ve yeme-içme yerlerinin olacağı, çöp sorununun nasıl giderileceği planlanmalıdır. Kültür rotalarının yönetiminde ortaya çıkan bir zorluk çoğu zaman birden fazla ili kapsayabiliyor olmaları ve bu illerin birlikte çalışmasının gerekliliğidir. Bu nedenle, kültür rotalarının yönetimi geçtikleri hat üzerindeki yerel yönetimlerin, halkın, sivil toplum örgütlerinin, kültürel miras uzmanlarının ve turizmle uğraşan profesyonellerin işbirliğini gerektirmektedir.

Ürün Geliştirme

Arkeolojik alanlarda turizm geliştirme çabalarının önemli bir bölümünü bölge halkları ile ürün geliştirme çalışmaları oluşturur. Ürün geliştirme çalışmaları genellikle yerelde öne çıkan bir somut olmayan kültürel miras ögesine yeni tasarımlarla yeni işlevler kazandırılması biçiminde yapılır. Bu tür projelerin yapısı çok farklı olabilir. Kimi zaman yerel yönetimler bu tür çalışmalara önayak olarak, örneğin İstanbul'un Şile ilçesindeki olduğu gibi Kadın Toplum Merkezi kurarak bölgenin yok olmakta olan somut olmayan kültürel miras ögelerini canlandırmaya çalışmaktadır. Şile Belediyesi tarafından İstanbul Kalkınma Ajansı fonlarıyla 2012 yılında açılan Şile Kadın Toplum Merkezi'nde bölgenin somut olmayan kültürel mirasının canlandırılmasına ilişkin yürütülen çalışmalardan birisi geleneksel Şile bezinin dokunmasının canlandırılmasıdır. Merkezde kurulan Şile bezi dokuma atölyesine civar köylerden geleneksel dokuma tezgahları bağışlanmış, ancak atölyede modern dokuma tezgahları da yer almaktadır. Atölyede çalışan halk eğitimi uzmanları farklı dokuma tekniklerini ve desenlerini uygulama denemeleri yaparken, bölgede yaşayan kadınlar da bu kültürel mirası öğrenmektedir. Şile Belediyesi ayrıca Şile'nin kent merkezine gidip gelemeyen köy kadınlarını da bu yönde desteklemektedir. Örneğin, Akçakese Köyü muhtarının köy halkının desteği ile köyde sosyal etkinlikler için kullanılan köy evinde kurduğu Şile bezi dokuma atölyesinde köyün kadınları Şile Kadın Toplum Merkezi'nden her hafta köye gelerek eğitim veren öğretmen ve uzmanların yardımıyla Şile bezini dokumasını öğrenmektedir.

Sürdürülebilir Koruma Girişimi (Sustainable Preservation Initiative)

Yereldeki turizmi geliştirme amaçlı ürün geliştirme projelerinde rol oynayan Sürdürülebilir Koruma Girişimi (Sustainable Preservation Initiative) bu alanda uluslararası çapta çalışmalar yürüten sivil toplum örgütlerinden bir tanesi. Örgüt, kültürel mirasın yerel ekonomik kalkınmada araç olarak kullanılması çalışmalarında kolaylaştırıcı bir rol oynamakta ve örneğin, yerel kültürel mirası geliştirmek isteyen iş yerlerine ürün tasarımı ve pazarlama stratejileri, işletme yönetimi becerileri ile altyapı ve ekipman gibi destekler sunmaktadır. Ayrıca iş yerlerinin perakende pazarlarına ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır.

Özellikle Güney Amerika ülkelerinde projeler yürüten girişim, 'Taşlardan Önce İnsanlar' felsefesi ile arkeolojik varlıkların özellikle yoksul toplumlarda ekonomik getirisinin öne çıkarılması ve bu katkının sürdürülebilir hale getirilmesi için çeşitli projeler yürütür.
Daha fazla bilgi için:
sustainablepreservation.org

Sustainable Preservation Initiative resmi sayfası: sustainablepreservation.org

Arkeolojik Kazı ve Çalışmaların Ekonomik Getirileri

Arkeolojik kazılarda yerel halk çok farklı istihdam ve (ek) gelir olanakları bulabilmektedir. Yerel halk, kazılarda doğrudan iş gücü olarak çalışmanın yanı sıra kazı ekibinin konaklama, yeme-içme ve ulaşım ihtiyaçlarını da karşılayabilmektedir. Bundan başka tıpkı Çatalhöyük ve Sagalassos'ta olduğu gibi, uluslararası çapta öneme sahip bir alan ve uluslararası bir kazı ekibi söz konusu olduğunda yerel sosyoekonomik kalkınma amaçlı fon kaynaklarının bulunması kolaylaşmaktadır.

Sagalassos'ta Arkeolojik Miras Yönetimi Çalışmaları

Türkiye'de arkeolojik miras yönetimi alanında hayata geçirilen ilham verici örneklerden biri Sagalassos Projesi kapsamında yürütülen çalışmalardır.

Burdur ili Ağlasun ilçesindeki Sagalassos antik kentinde kazıları yürüten ekip, 2009 yılından itibaren araştırma sonuçlarını halka daha iyi ulaştırmayı hedefledi. Yörenin arkeolojik ve doğal kaynaklarının geçmişte nasıl kullanılmış olduğunu aktarmak, günümüzde yerel kalkınma için kaynakların nasıl değerlendirebileceğini yerel halkla birlikte keşfetmek ve gelecek için bir ortak vizyon kurgulamak için bir seri çalışma yürütüldü.

Önce Ağlasunlu gençler ve Ağlasun Meslek Yüksek Okulunda okuyan öğrencilere yönelik "Eskiden Yeniye Ağlasun (Sagalasun)" projesi yürütüldü (2009-2010). Çeşitli yaş gruplarından çocuk ve gençlerle yörenin doğal taş, mineral, orman ve ekolojik zenginliklerinin geçmişte nasıl kullanıldığıyla ilgili Sagalassos'a etkinlikler, geziler düzenlendi ve ilçede sergiler yapıldı. Sagalassos'u pek tanımayan ve gezme fırsatı olmayan ilçenin kadınları ile Sagalassos'ta sohbet, kahvaltı ve geziler düzenlendi. Yörenin turizme hazırlanması için halkın ve ziyaretçilerin görüşleri alındı. Bu proje çerçevesinde Ağlasun Meslek Yüksek Okulu'na 'Kültürel Miras ve Turizm' Bölümü açıldı. Ağlasunlu gençlerden bu bölümde okuyan ve mezun olanlar olduğu gibi, günümüzde de Yüksek Okulun oldukça popüler bir bölümü olarak eğitime devam ediyor.

Ardından ilçenin doğal/ kırsal/ arkeolojik turizme hazırlanması için alt yapı çalışmaları yürütüldü. BAKA desteği ile Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nden Prof. Dr. Salih Ceylan ile Leuven Üniversitesi Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesinin ortaklaşa yürüttüğü bu projede hem Sagalassos'ta, hem de Ağlasun'un içinde ve çevresinde gezi, yürüyüş, tırmanış ve bisiklet rotaları belirlendi ve uygulandı. İlçede konaklama tecrübesinin yörenin ruhuna uygun ve ilçe halkının işine yarayacak şekilde gelişmesi için konuk ağırlamak için istekli üç aileye evlerinin yenilenmesi için imkan sağlandı. Bugün bu ailelerden birisi hâlen başarılı şekilde ev pansiyonculuğu yürütmekte.

Son olarak 2016 yılında bu çalışmaların elbirliği ile yürütülmesi için Ağlasun ölçeğinde sürdürülebilir bir Yerel Kalkınma Planlaması süreci başlatıldı. Bu amaçla yetki sahibi kurumlar, kooperatifler gibi yerel sivil toplum kuruluşları, muhtarlar, öğretmenler, imamlar, esnaf, kadınlar ve çocuklarla ayrı ayrı ve birlikte toplantılar, çalıştaylar düzenlendi. Bu toplantılarda, Ağlasun ilçesinin Sagalassos'un yanısıra çok değerli başka kaynakları, örneğin doğası, suyu, yeşilliği, yayla havası, güvenli ortamı, yerel mimari dokusu, halkın zanaat becerileri ve ilgi alanları hep birlikte konuşarak ortaya kondu. Aynı zamanda ilçenin eğitim, sağlık, ulaşım, tarımsal vb destek konularında ihtiyaçları dile getirildi. Ağlasun için nasıl bir ortak gelecek hayali kurulursa, Sagalassos'a ve ilçenin bu değerlerine uzun vadede zarar vermeden, yöre halkının refahına katkıda bulunacak bir yol çizebiliriz diye birlikte düşünmek ve projeler üretmek için çalışıldı. Bu süreç halen devam etmekte; aynı zamanda çeşitli küçük projeler de bir yandan uygulanmakta.

İlk taleplerden birisi Ağlasunlu kadınlardan geldi. El emeklerini daha iyi değerlendirmek için Sagalassos Vakfı, Global Heritge Fund ve Anatolian Artisans vakıflarından gelen destekle, kolayca alıcı bulabilecek, özgün el işi tasarımları yapıldı, üretildi ve pazarlandı. Bu amaçla bir araya gelen kadınlar, kendi çabaları ile işleri büyütüp 2019'da bir kooperatif kurdular ve bugün el işinin yanı sıra yerel gıda ürünleri de satışa sunmaktalar.

Çalıştayda ilçe halkının kerpiç

ve taş yerel mimari dokunun kaybolmakta olmasından üzüntü duyduğu ancak koruma ve sürdürme için gerekli imkanın bulunmadığı ortaya çıktı. Ağlasun yerel mimarisinin özelliklerini bilen son iki ustanın, bilgilerinin aktarması gerektiğinden hareketle, taş ve kerpiç duvar ustalığı öğrenmek isteyen Ağlasunlulara 2018'de eğitim düzenlendi. Bu ustalık eğitimi sonucunda, çalıştaylarda ortaya çıkan bir ihtiyaca daha cevap verilmiş oldu: Anne ve çocukların kullanabileceği park talebine ilk adım olarak bu eğitim sırasında Sakarca Mahallesine bir çocuk parkı inşa edildi.

Ayrıca, 2012 yılında Aylin Öney Tan yerel gıda saklama ve yemek kültürünü daha yakından tanımak ve tanıtmak ve ayrıca kaybolmaya yüz tutmuş yemekler, tatlılar, hoşaflar ve peynir türlerini tespit etmeyi hedefleyen bazı çalışmalar yürüttü. Bir yaprak sarması türü olan göce sarması, sülük aşı (bir tür cevizli makarna), çeşitli peynirler, olasılıkla antik çağlardan beri yörede yapılagelmiş olan, mersin dalıyla pişirilen kızılcık (ergen) hoşafı gibi lezzetler yeniden hatırlandı. Bu lezzetler, Ağlasun'a açılan otelin menüsüne dahil edildi ve böylece hem turizme kazandırıldı hem de kaybolmaktan kurtuldu. Bugün halen bu yemekler Ağlasun'daki bu restoranda sunulmakta. Ayrıca Ağlasun'un 'atalık tohum' olarak saklanmış buğday türleri, genleri ile oynanmamış darı ve kendi yetişen (organik) kızılcık gibi çok değerli tarım ürünleri olduğu tespit edildi. Bu konuda var olan farkındalığı güçlendirmek ve organik ve iyi tarım pratikleri için isteklileri bilgilendirmek üzere Sagalassos Vakfı tarafından Buğday Derneği uzmanları Ağlasun'a davet edildi ve üç farklı toplantıda organik tarım ve pazarlara erişim hakkında bilgiler paylaşıldı. Ağlasunlular Eskişehir organik pazarına tonlarca kızılcık vermeye başladılar ancak organik ve/veya iyi tarım uygulamalarına geçmek için daha çok bilgi, bağlantı ve destek gerekmekte.

Bu girişimlerin Sagalassos ve Ağlasun'u birlikte ele alan bir yerel kalkınma-alan yönetim planına dönüşmesi için çalışmalar devam ediyor.

Sagalassos Archaeological Research Project

Öneriler

Aşağıda, bu kitapçıkta örneklerini verdiğimiz türden yerel koruma ve sosyoekonomik gelişme amaçlı projeleri uygularken dikkate alınması gereken en temel noktaları bulacaksınız:

— **Yerel bağlam:** Yürütülecek bütün projeler yereldeki dinamikler, mevcut durum, paydaşların özellikleri, yerel halkın sosyoekonomik sorunları ve ihtiyaçları dikkate alınarak yürütülmelidir. Yereldeki miras değerleri dikkate alınarak (ki bunlar arasında yok olmakta olanlar olabilir) olası potansiyel gelişme alanları saptanmalıdır, stratejiler belirlenmelidir.

— **Katılım:** Arkeolojik ve kültürel varlıkların korunmasını ve yerel sosyoekonomik gelişmeyi birleştiren projelerin başarılı olabilmesi için benimsenen yaklaşımların yerelde, katılımcı yöntemlerle ve tüm yerel paydaşlarla kararlaştırılması önerilmektedir. Bunun nedeni, "yerelin" yereldeki sosyal, kültürel, ekonomik ve politik dinamiklere hakim olması; dolayısıyla en doğru, eşitlikçi ve sürdürülebilir çözümü üretme yetisine sahip olmasıdır.

— **Yönetişim:** Bu tür projelerin başarılı sayılmasındaki, yani ekonomik getirilerin süreklilik arz etmesindeki bir başka önemli nokta yönetişim mekanizmasında yatmaktadır. Yönetişim mekanizması, paydaşların projelerini hangi kurallar çerçevesinde yönettikleri, projeden elde edilen yararları eşit bir biçimde tüm gruplara dağıtıp dağıtmadıkları ve maddi kaynakları nasıl yönettikleriyle ilgilidir. Burada önemli olan nokta, kültürel mirasa dayalı ekonomik gelişmeyi amaçlayan tüm yerel paydaşların iyi yönetilmeleri ve bölge halklarının proje yönetiminde söz sahibi olmasıdır. Bir başka önemli konu da halkın içlerindeki farklılıkları tolere etmesi ve farklı gruplardan insanların uyum içerisinde birlikte çalışmasıdır.

— **Uygulama ölçeği:** Koruma ve sosyoekonomik gelişmeyi birleştiren stratejilerin ya da projelerin köy yerleşimleri gibi daha küçük ölçekli yerlerde uygulanması önerilmektedir. Küçük ölçekli yerlerin bir avantajı, bu tür az nüfuslu yerleşimlerde sosyal uyumun daha fazla olması, iletişimin daha kolay olması ve çatışmaların çözülmesi süreçlerinin daha kişisel ve hızlı olabilmesidir.

— **Yerel öncü/lider:** Koruma ve sosyoekonomik gelişmeyi amaçlayan projelerin başarı oranı, yerel bağlamı (yani yereldeki sosyokültürel yapıyı, sorunları ve ihtiyaçları) çok iyi bilen, orada uzun dönem yaşamış yerelden birisi projeye liderlik yaptığı zaman artmaktadır.

— **Ürün geliştirme** projelerinde yöre halklarına ve özellikle kadınlara yönelik kapasite geliştirme tekniklerinin uygulanması; daha üst dilim pazarlara ulaşılması; yerel kooperatiflerin kurulması; geleneksel ürünlerin modern tasarımlarla yeni işlevlere kazandırılması ve bu konuda profesyonel tasarımcılarla çalışılması; ürün çeşitliliğinin artırılması; ve müze satış yerleriyle çalışılması önerilmektedir

Başvuru Kaynakları ve Websiteleri

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) İpek Yolu Girişimi:
silkroad.unwto.org

Avrupa Konseyi Kültür Rotaları Programı:
coe.int/en/web/cultural-routes/home

Erdoğan, N. (2017). Mardin Müzesi - Müze Eğitimi ve Etkinlikleri, Mardin Müze Müdürlüğü.

Faro Sözleşmesi:
coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention

Galla, A. (ed.) (2012). World Heritage - Benefits Beyond Borders. UNESCO World Heritage Center.

Gould, P. G. (2018). Empowering Communities through Archaeology and Heritage. Bloomsbury Publishing Plc.

Henson, D. (2005) Teaching our common humanity. British Archaeology 82: 44.

Khuon, K. (2012). "Angkor Archaeological Park and communities: Angkor, Cambodia", in A. Galla (editor), World Heritage - Benefits Beyond Borders, UNESCO World Heritage Center.

Kyriakidis, E. And Anagnostopoulos, A. (2015). Archaeological Ethnography, Heritage Management, and Community Archaeology: A Pragmatic Approach from Crete, Public Archaeology, 14:4, 240-262.
Mardin Müzesi websitesi:
mardinmuzesi.gov.tr

Moffat, H ve Wollard, V. (ed.) (1999) Museum and Gallery Education: A Manual of Good Practice, Altamira Press.

Orbaşlı, A. (2013) Archaeological Site Management and Local Development, Conservation and Management of Archaeological Sites, 15:3-4, 237-253.

Sagalassos Vakfı:
sagalassosvakfi.org/wp-content/uploads/2019/02/Waelkens-Sagalassos.pdf

Sustainable Preservation Initiative:
sustainablepreservation.org/

Türkiye Kültür Rotaları Derneği:
cultureroutesinturkey.com/tr/

UNESCO Dünya Miras Merkezi. Güncel Dünya Miras Listesi:
whc.unesco.org/en/list/

Whitehead, C. (2018). Yerler ve Geçmişlerle İlgili Farklı Deneyimler. TÜBİTAK ve AHRC UK'nin Katip Çelebi - Newton programı tarafından desteklenen "İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği" adlı proje çerçevesinde hazırlanan "Çoğul Kültürel Miras" konulu kitapçık dizisi.

Bu kitapçığın içeriği Dr. Ayşegül Yılmaz ve Dr. Işılay Gürsu tarafından hazırlanmıştır. Yorum ve düzeltmeler Dr. Gülşah Günata, Özlem Başdoğan ve Nur Banu Kocaaslan tarafından yapılmıştır.

(*) Safeguarding Archaeological Assets of Turkey (SARAT) projesi British Council ve DCMS tarafından yürütülen Cultural Protection Fund tarafından desteklenmektedir.

Sagalassos'ta Arkeolojik Miras Yönetimi Çalışmaları örneği Dr. Ebru Torun tarafından kaleme alınmıştır.

Burdur'da Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Projesi ile ilgili bilgiler Burdur Müzesi Müdürlüğü, özellikle Hacı Ali Ekinci ve Ahmet Men tarafından sağlanmıştır. Kendilerine teşekkürlerimizi sunarız...

Bizi takip edin

www.saratprojesi.com
www.facebook.com/saratprojesi
twitter.com/saratprojesi
www.instagram.com/saratprojesi

BIAA British Institute at Ankara
Understanding Turkey and the Black Sea

ANAMED
KOÇ ÜNİVERSİTESİ ANADOLU MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

ICOM International Council of Museums UK

BRITISH COUNCIL

Department for Digital, Culture Media & Sport

saratprojesi.com
biaa.ac.uk